

De belegeringhe
van Berghen opten Zoom:
Beschreven/ ende den Versamen
Raedt der voorsz. Stadt toes
ghe-epghent.

Door
JACOB BASELIS de Jonghe.

Ghedruet tot Bergen opten Zoom/
By Jacob Canin / Anno 1603.

Opmerkingen vooraf

Uit het voorwoord blijkt dat Jacob Baselius dit boekje al in 1589 geschreven zou hebben. Dat is dan direct nadat de belegering door Parma werd opgeheven. De opbouw van het verhaal wekt de indruk dat (delen van) de tekst stamt uit (nog eerdere) aantekeningen.

Een rechtstreekser verslag is eigenlijk niet mogelijk. Wel is het een observatie vanuit burgerlijke optiek in de belegerde stad.

Dit boekje is ook gebruikt door Th. A. Boeree voor o.m. zijn publicaties [Het beleg van Bergen op Zoom in 1588](#), [Grepn uit de geschiedenis van Bergen op Zoom](#) en [De kroniek van het geslacht Backx](#)

In de middeleeuwen was het gebruikelijk dat in (handgeschreven) teksten woordverkortingen werden toegepast. Dat werd aangegeven met een streepje boven de laatste letter voor de verkorting. Ook wordt soms simpelweg met een 'z' de rest van het woord aangeduid. Ook is soms een hoger geplaatste komma gebruikt.

De drukker heeft deze ook in de gedrukte versie overgenomen.

Bij de digitalisering is de tekst geheel conform het gedrukte gehouden, behalve dat sommige woordsamenvoegingen toch met een spatie werden gescheiden. De bedoelde verkortingen vindt de lezer hier terug.

Enkele voorbeelden:

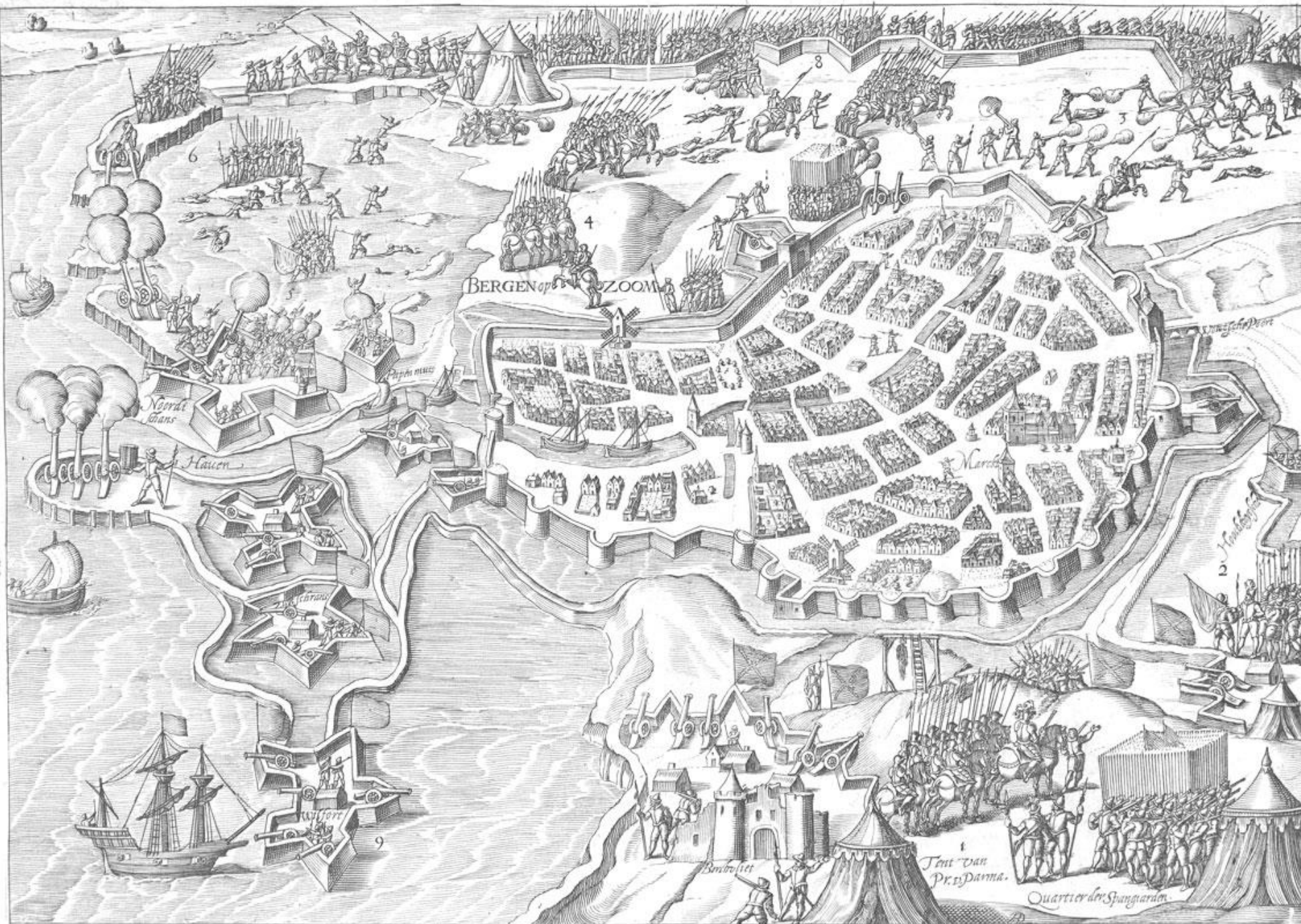
Eñ	ende
Vã	van
ÿverschē	ververschē
dz	dat
nz	niet
ond'tusschen	ondertusschen
lancduyrichz	langdurigheid

Omdat de 'u' als zelfstandige letter nog niet bekend was, werd daarvoor de 'v' gebruikt, maar voor 'ui' werd de letter 'w' gebruikt:

wt	uit
----	-----

En voor een goed begrip zij nog opgemerkt dat het woord 'stracx' niet het huidige straks betekent, maar strak-s, ofwel 'direct'.

Ter verduidelijking zijn twee kaarten toegevoegd, die niet in het origineel voorkomen.

Deze kaart behoort niet tot de publicatie, maar is toegevoegd ter verduidelijking.

Een grotere weergave vindt u op het [West Brabant Archief](#).

Een nadere toelichting is te vinden in een [artikel van W van Ham in de Waterschans 1988](#)

1. T'quartier der Spengiaerden.
2. T'quartier vande Hooch-duytſchen.
3. Plaetſche d'ier die Soldaten vander Stadt met den Vyant dickwijls ſich hermuſeerden.
4. V'tribogaerts-berch, achter welken loofelijck heu beghevende die Ritmeesters Paulus en

de Marcellis Bax, mitſgaders Parker met ſijre ende des Baron Willugby compaignie, hebben den Vyant (door Cornet Vchtenbroock uyteghelockt zijnde) verrast, ende over de 200. affgheſlaghen.

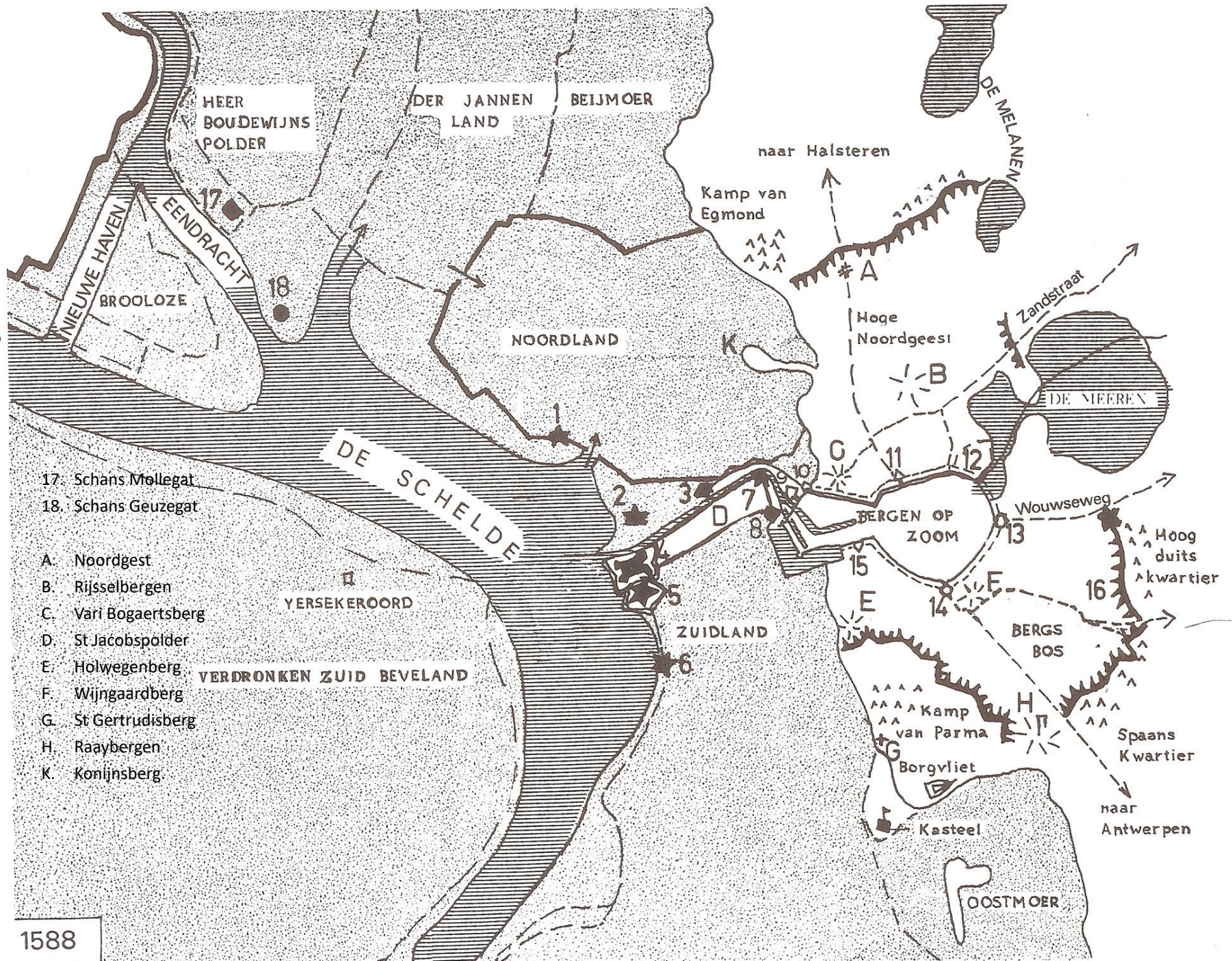
5. 6. Het Noordant, alwaer den Prince van Parma,

door faeleringhe van ſekere zijnen aenſlach op deſe Schantſche, meniche van zijn beſte Soldaten heeft moeten ſien herkebouſeren ende verdrincken: uyteghenomen eenighe groote meesters ende officieren, die tot levnen int getale binnen de voorsz. Schantſche ghevanghen werden.

7. T'quartier van Marquijs de Renty.
8. Ryfelberch daer den Vyant hem aldaereerst ghelegert heeft.
9. De Schantſche Wilfort zijnde die behoudenis vande Haven.

1. Schans Stavast
2. Noordschans
3. Schans Papemutse
4. Zuidschans (Waterschans)
5. Nieuwe schans
6. Borgerschans
7. Klein Schansken
8. St Jacobsschans
9. – 15 Ravelijns omsingelings werken

17. Schans Mollegat
18. Schans Geuzegat
- A. Noordgest
- B. Rijsselbergen
- C. Vari Bogaertsberg
- D. St Jacobspolder
- E. Holwegenberg
- F. Wijngaardberg
- G. St Gertrudisberg
- H. Raaybergen
- K. Konlijnsberg

1588

oeseeseeeseees neeseeeseeeseeesee
Aende E. wyse / vooz-
sienige seer discrete Heeren/
Mijn Heer Elias de Lyon Dof-
saert ende Schoutet / Gobert Willemsz/ en
Geeraerd Moermans Burghmeesters/
mitsgaders Schepenen/ Rentmeesters
ende Raedt der stede Berghen
opten Zoom.

M

ijn Heeren / het is gheleden xiiii [14] jaer / dat ick
dit cleyn boecxkē van het beleggh der stadt
Berghen / in Latijn beschreven en uwe E. alsdan
gheschoncken hebbe. Ghelijck het oock tot noch
toe op de Secretarie heeft gerust / alwaer het
bycants vergeten was / emmers van my / die op

het selfde niet meer en dachte / tot dat de gheleghentheynt sich heeft
aengheboden van uwer E. teghenwoordighen Drucker. Want also men
vast metten selfden handelde van het gene men eerst soude moghen
drucken / ist so heel vrent niet gheoordeelt / dat den eersten Druck
binnen Berghen yet van Berghen int licht gheven soude.

Ende want voor de hant niet en was / quam eenigen in den sin het
Historijken / dat t'anderen tijde vā my (als geseght is) was gheschreven.
Maer mits het so heel cleyn was / wert oock ghesproken van't selfde te
vermeerderē / ende voorts te beschrijven / al het gene vā eenighen
ghewichte binnen dese stadt mochte wesen gheschiet / tot op desen

teghenwoordighen tijdt toe. T'welcke voorwaer / mijns oordeels / soude geweest zijn een heerlick werck / overmits dat (geduyrende dese oorlogen) onse stadt altijd Frontiere geweest is / eñ meer als andere gesiẽ en uitgestaẽ heeft / t'en aensiene vande lancduyrichz der voorsz. oorloghe eñ groote verscheydentheyte van saken die voor gevallẽ zijn. Maer want sulcx eenen langerẽ tijt ṽeyschte / eñ dat ic mede liever hadde met wat cleyns (ghelijckmen seght) te proeven eñ te versoecken / wat de sinnelicheyt der menschen van sulcken voornemen soude oordeelen.

Is het Latijnsch (in Februario lestleden) gedruct gewordẽ / so het over de XIII. [14] Jaren by my was gestelt / eñ uwer E. overgegeven / sonder eenige ṽmeerderinge. Doch also ond'tusschen seer vele wenschte in duytsch te mogen sien / t'gene in onse belegeringe was gepasseert / om de gedachtenisse daer ṽa te ṽverschē / dewijle sy het Latijn niet en verstondẽ. Hebbe ick met een rassche penne bestaen het Latijn te vertalen / niet teghenstaende mijne veelvoudige nootsaken / die my in dese weynige dage binnen welcke d'oversettinge t'samen eñ geschrevẽ / eñ gedruct is gewordẽ / noch meer dan op andere tijde met menichtẽ zijn voorgevallẽ. Ick hope / mijne Heeren / dat desen mijnẽ geringen arbeyt / uwe E. niet en sal onaengenaẽ wesen / gelijc het Latijnsche naer uwer E. goede discretie / met so goedẽ herte van uwe E. is ontfangen / alst wel van my dienstelic is aengebodẽ. Indiẽ het nu heden ofte morgẽ uwe E. belieft yet wat meer (desen aengaende) gedaen te hebben / sullen my altijd tot haren Dienste (na vermogen) van herten willich en bereyt vinden.

Desen 10. Martij 1603.

Uwer E:
hertwilligen dienaer
Jacob Baselis de Jonghe.

Aen den goetwillighen Leser,

D

at deel vanden Lantbegrijpe / goetwillighe Leser / in
welcke de stadt Berghen gebout is / wert den Zoom
genaemt / gelijk blijkt wt eenige oude Rentbrieven
/ die spreken op dit ofte dat stuck lants / gelegen
inden Zoom by Berge. Daer van ist dat onse stadt
den bynaem heeft van opten Zoom / niet na eenige

Riviere / die also soude ghenamt zijn. Over sulcx missen grootelick
eenige Lātkaerte / die de Vaert (welcke binnē mans gedencken eerst
gegravē is / om den turf wt de moeren bequamelick na de stadt te
brengen) de Zoom fluvius teekenen / waer door eenighe meenen /
dat de stadt vande voorsz. Riviere den naem hebben soude. Ontrent
dese stadt en is noyt Riviere geweest soghenaemt / ende de stadt
heeft altijt so geheeten / ghelijck sy nu doet / oock eermen oyt dochte
die Vaert te graven. Buyten de stadt heet men't de Vaert / ende daer
lanx het water vande voorseyde Vaert door de Stadt inde havē loopt /
wert de Moergribbe gheheeten.

Hier van hebbe ick u kortelick willen v̄wittigen. Nemet int
goede ende Vaert wel.

**De belegheringhe van
Bergen opten Zoom: Be-
schreven / eñ den eersamen Raede
der boozsz. stadt toeghepghent/
dooz *Jacob Baselis de
jonghe.***

Vant mijn voornemen is de belegeringhe van Bergen opten Zoom te beschryvẽ / sal ick der selver geleghentheyte ende standt (also die weynighe jaren te vooren gheweest / eñ nu tegenwoordich is) cortelick overloopen: Dewyle sulcx (mijns achtens) van mijn voornemen niet vrent / ende uwe E. mijn Heeren (welcken ick desen mijnen geringhen arbeyt toe-eygene ende schencke) niet onaengenaem wesen sal.

Berghen opten Zoom dan is een stadt s'Hertooghdoms van Brabant / welcke de voornaemste en eerste is vande seventhiẽ Nederlantsche Provinciẽ: Was eertijts een Heerlichz / maer is Anno 1533 van keyser Karel de Vyfste vereert metten name van Marcgraefschap. Is d'eerste stadt diemen ter slijnckerhandt laet ligghen / soo men van Roomerswael ende Tholẽ (steden van Zeelandt) naer Antwerpen varen wil. Is geweest een treffelicke Coopstadt / niet alleẽ ten tyde van onse

Voor-ouders nemaer ooc by mans gedenckē / inde welcke de Spaengiaerts / Francoysen / Oosterlinghen / Enghelschen / ende Schotten haren handel dreven. Is gheleghen int midden vande machtichste Provincien van Nederlandt. Ich meene Brabant / Vlaenderen / Hollant ende Zeelandt. Want van d'eerste is sy gheen slecht deel selve: zijnde maer ses uren gaens van Antwerpē / twelcke hier te lande de treffelickste Coopstadt is van allen. De andere drye heeft sy int ghesichte / te weten / Vlaenderen int Suyden Hollant int Noorden / ende Zeelant int Westen. Daer is oock mede een seer bequame Haven / die het Suytlandt van het Noortlant scheidende / (want alsoo heeten wy het landt dat van weer-syden de Haven light) / aen die cromte welcke maer vijfhondert vijf ende dertich voeten vande stadt en is / naer t'Oosten sich draeyt ende in twee armen gespleten zijnde den Ham maeckt / ende alsoo in de stadt loopt.

Den arm die int Suyden is / dient den Water-meulen / ende de Soutketen / die nu in de stadt ghetimmert zyn. Ende die int Noorden is / maeckt de Haven binnen der stadt. Dewelcke binnen haren binnensten ommeloop wijdt is thien duysent een hondert en LXXV [10185] voeten sonder de bolwercken. Heeft eenen hoogen aerden Wal / en rontom grachten. Is oock voorsien teghen het overvallen / op sommige plaetsen met hekelwerck / (t'welck men pallesaden noemt) op andere met levende doornhaghen / ende op andere plaetsen met ghemetste muyren / staende boven op den wal. Daer zyn ooc vele nieuwe aerden bolwercken gemaect tot bescherminghe der stadt. Ende al ist datse nu deerlick is mismaeckt / door het afbreken van seer vele schoone huysen / heeft niet te min noch bovē de duysent die woonbaer zijn. Daer zijn oock noch sommige die niet heel ter neder en zijn ghevelt / maer en connen niet bewoont werden / door dien dat deuren / vensters ende de solderinghen al wtghebroken zyn. Heeft

seer schoone heerlicke huysen / wyde straten / ruyme marcten: Te weten de Grootte marct / de Visch-marct / ende de Coorne marct. Daer is ooc een seer schoone kercke, van eyndts t'eynde overwolven. Het Hof van de Marcgrave is een groot cieraet voor de Stadt. Het Rycke Nonnen Clooster is verandert tot een Gast-huys: Want het Gast-huys dat buyten pleecht te wesen is met alle de andere Ghestichten (die buyten waren) door de oorloghe verwoest. De Marcgrave Jan van Berghen / na Spaengien aenden Coninck Philips ghesonden zijnde vande Staten van Nederlant indē jare 1566. om te versoecken moderatie ende versoetinge vande Placaten aengaende het dooden van die vande Religie / en is met zynen metgheselle / de Heere van Montigni noyt levendich wederghekeert: Men seght / dat hy door bevel des Coninck vergeven is. Het doode Lichaem is tot Bergen gebracht. Na zyn doot / zijn de sakē vā Berghen in verloop gecommen. Want de Weduwe (om d'Inquisitie van Spaengien te behaghen) heeft bestaen de Gheloovighe te vervolgē / doende herdoopen der selver kinderen eenmael by de Dienaren des Woorts ghedoopt / d'eene bannende / d'ander doopende sommighe tot afval ende versakinge dwinghende. Doch heeft even-wel Duc D'Alve den Tyran niet connen vermerruwen: Welcke alle den huysraet vant Hof / (die bycants een Coninck goet weert was) heeft vercocht / ende alle d'incomsten vant Marcgraefschap (die boven maten vele waren) aengeslagen. Want boven het Marcgraefschap van Berghen / in het welcke zijn xvij [17] Dorpen / drye Sloten / mitsgaders den Ruyghen-hil (daer nu Willemstadt van de Prince van Orangien gheboort ende na zynen naem ghenamt is) hadde de Marcgrave noch het Graefschap van Walheym gelegen in Wals-Brabant. Welcke alle door den Vredehandel van Gent / den Erfgenamen zijn wedergekeert.

Den hoogen vloet die was s'nachts den 2. Novembris indē jare 1570. heeft het Suytlant van zijne Dijkē berooft: Sulcx dat de Zee het geheele vlacke lant / twelck tusschen het vaste landt ende de haven light / alle daghe bevloeyende / nu / gheduyrende dese oorloghe / de stadt wel soo goeden dienst doet als sy te voren by tijde van vrede quaden gedaen heeft.

Inde eerste inlandtsche Oorloghe was Berghen met de Spaengiaerts: op welcken tijt het seer scherp hielt dat de Zeelanders de stadt niet onversiens in en namen. Want sommighe van haer waren alreede aen de Suyt-meulen al over stadtsmuyren. Eñ in dien niet sekerē eene Italiaen vā het garnisoen / haer en hadde ontdeect / also hy de ronde dede / soude ongetwyffelt de stadt hebben ingenomen. Haren aenslach hier door gebroke wesende / zijn wederom na hare schepen gekeert / die inde Schelde laghen / twee vanden haren doot ghebleven ende eenighe gequetst zijnde / latende mede hare leerē aen de stadtsveste / met welcke sy opgeclommen waren.

Wt onse haven ginck t'zeyle die Vlote / welcke voor het laetste Middelburch ontsetten wilde alsooc vande Prince van Orangen hart belegert ende ten wterste gebracht was ende die door bevel van zijne Excie ondert beleyt va Lowys Boisot / Admirael van Zeelandt (die mede Leyden hadde ontset) niet verre van Roomerswael is gheslagen op den tweeden dach van Januarius inden jare 1574.

Maer alsoo den achsten Novembris inden jare 1576, binnen Gent den vrede tusschen de Staten van Nederlant was ghemaect / ende Don Jan van Oostenrijck den Crijch hernam / is de Stadt ghecommen onder t'ghebiedt vande Heeren Staten / door dien de Hooch-duytschen / welcke by den Spaengiaert daer in geleyt waren / haer aende Heere van Champigni / broeder vandē Cardinael Granvelle / overgaven.

De Duytschen hadden het slot van Wouwe met ontrent veertich mannen beset. Dit heeft Elias de Lion (die doen Ritmeester was) s'mergēs vroech verrascht ende inghenomen / ombrengende alle die daer in waren / wtghenomen eenen sekeren soldaet / die naect wt zijn bedde ontsprongen zijnde / binnen Berghen gecommen is / ende heeft zijn spitsbroeders de sake (soose gheschiet was) verhalende geene cleyne vreesse aenghejaecht.

Champigni dese gelegenthz waernemende / heeft zyn volck / twelck hy in geen sonderlinge menichte van Antwerpē gebracht hadde / met groot gerommel en ghedommel van trommelen / den gheheelen nacht vant Bersche bosch na t'Bagijn-hof gints ende weder doen trecken sulcx dat de Duytschen meenden / gheheel Nederlant was wtghelaten om haer te commen belegheren. Alst nu dach gheworden was / siende een groote menichte van schepen / die van ende na Antwerpen voeren met haer koopmanschap / maken sy haer selven wijs / dat het al Oorloch schepen zijn / ende datmen haer beyde te water ende te lande omcinghelen wilde: En allerhande gevaerlichkeiten haer-selve in beeldende crijgen sy mede groot achterdencken van de burgherie. Ondertusschen is in stadt gecomen eenen Jacob de Vos burgher van Berghen / die hem seer wel heeft gequeten. Hy maectē de macht van Champigni seer groot / ende dat wat vele meer dan het was: seggende / Indien sy haer niet stracx over en gavē / dz het met haer al gedaē was: dat Champigni vast besich was met alle de dingen te bestellen / die noodich waren om de stadt van alle canten aente vallen ende te bestormen: Dat hy ghesonden was om haer te waerschouwen / Toe te sien / met haer leven niet te spelē / ende haerselven niet te verroeckeloosen: Ende niet willende selfs een ooghenblick haer vergunnen / om ghemeen te houden ende te raetslaghen / nemaer hem houdende ghelijck of hy stracx weder ter stadt wt wilde heeft de

Duytschen (die alreede meer als ghenoech verslaghen waren) soo beangst ende benaut / dat sy Focker haren Oversten / de stadt ende alle hare wapenen in handen van Champigni hebben over-ghegheven / sonder selfs eenich teergelt te ontfanghen om weder na haren heym te keeren.

Na den Vrede-handel van Gent / hadden die vande ghereformeerde Religie eerst heymelick / ende daer na oentlich / met ooghen-luyckinge vande Staten / ja met toelatinge ende inruytinge van kercken begonnen te predicken / heel Brabant ende Vlaender over. Dit hebben sy oock eyndelick tot Berghen mede bestaen daer wt dat verscheyden swarichedē zijn geresen. Want also sommige / voornemelick de Geestelichz / niet en wilden sulcke Predicatie toelaten / ende andere wilden datse soudē geschieden / isser veel gekijfs ende verschils onder de burgers ontstaen.

Jan van Withem Heere van Berssele / hadde getrouwt op den eerste Januarij 1578 Margriete vā Merode / die de dochter was vande suster van Jan van Berghen omgecommen (alsoo gheseyt is) in Spaengien / ende desselfs erfghenaem. Desen Heere van Berssel was een groot vyant van de gereformeerde Religie: Hadde over sulcx meer maels ghepoogt soldaten inde stadt te brenghen / om de ghereformeedē de oeffeninge van haer Religie te benemen / eñ de selfde wt de stadt te verdryven. De Geestelichz deden oock haer beste / om t'loopende peert (so men seght) de spore te gheven / ende noch meer te doen loopen.

Als nu de Marcgrave het Capittel / den Pastoor ende andere / anders niet en sochte van het weder ontsteken licht des Evangeliums wt te blusschen / ende die vande Ghereformeerde Religie dagelicx dreygden met de vanckenisse / ballinckschap / met ombrenghen ende andersins

/ hebben sy met al haer bitterheydt teghen de Religie te weghe gebracht / Dat / also voor last vandē Eertshertoghe Matthijas / die hier van aende Magistraet gheschreven hadde / in date vanden xxvj. [26] Septembris 1578. Maer een kercke die vande Religie vergunt was / ende alles d'andere ghehouden wierden vande ghene die men Catholijcken noemt / de soldaten die (gheduyrende dese verschillen) van de Staten te Berghen in besettinghe ghesonden waren / hier wt oorsake ghenomen hebben / om de Kerck-deuren opte loopen / de Beelden te stormen / ende t' Misghewaet te plunderen. Dit is gheschieden viii. [8] Novembris 1580. Ondertusschen krijcht de vyande Breda in met verraet. Daerom / om Berghen te versekeren teghen den vyant / wert Lagarde met eenighe vendelen Francoysen (onwetens den burgheren) in ghelaten / door een Hopman ofte twee van de Soldaten die inde stadt waren / met goeden wille (soo men seyde) vande Prince van Orangien. Dit heeft de Marcgrave seer qualich ghenomen / welcken de Francoysen niet min teghen het herte waren als de Gereformeerde.

So nu de Francoysen in muyterie ghevallen zijnde om harer betalinge wille / veel moetwils bedreven / heeft hy sich opt slot te Wouwe begheven. Van hier is hy ghecommen (door t'ingheven van den Pastoor) met den vyandt / die hy tot dien eynde hadde beschreven / om hem de stadt in handen te leveren daer toe ghebruyckende den dienst van twee burgers die verraders waren.

Aen de Bagijne-poorte was een sluys / omt water van de Vaert (die sommighe verkeerdelick de Riviere-Zoom heeten) in de Grebbe te laten / in welcke alle de goten van de stadt lossen / om alsoo de vuylicheydt door de haven te doen spoelen. De verraders hebben dese sluys weten

op te winden / (want den eenen was Stadts-timmerman) ende den vyandt hier lancx in stadt te laten. De stadt was zijn / Indien niet / ick en weet niet wat vreesse dese verraders hadde doen de vlucht nemen.

T'was besproken / datse den vyandt (in stadt zijnde) souden ghebracht hebben aen de Houte-poorte; die swack was / ende seer lichtelick conde opgebroken werden: want hier was de Marcgrave met het peerdevolck ende het ander voet-volck. Dese Poorte is den wtganck int Noort-lant geweest / ende wert also ghenaeamt / om dat het Hout / dat wt Brabant naer Hollant ende Zeelant plach vervoert te worden / daer gescheept wert / Nu licht er een bolwerc voor / ende en wert niet meer ghebruycht.

Soo nu dese verraders wech loopen ende sich inde Grebbe verberghen / overmits sy ten veel plaetsen overwolvē is / daer sy onder de huysen en straten door-loopt / de vyant / welcke op de koorne-marct stont (die dicht aen dese poorte ende sluys ghelegghen is) inde stadt onbekent ende onbedrevē zijnde / en wiste niet waer hene hy t'hoofft wenden soude / om na de houte poorte te gaen.

Maer hoort hier wat vremts : Onder des vyants Hopmannen was eenen ghenaeamt Bastiaen / ende onder de Francoysen die in de stadt laghen / was oock eenen Hopman so ghenaeamt.

Als den alarm aenginck / sekere Fransman die onder desen onsen Bastiaē diende / quam met zijn wapen ghelooopen na de Bagijne poorte om hem te voegen by zijn vendel / t'welck daer de wacht hadde. Dese sochte te comen onder den vyandt / die op de koorne-marct stont (ghelijck wy gesegt hebben). Ende in Francoys gevraecht zijnde / *wie ziidt ghy* antwoorde / Soldaet vanden Hopman Bastiaen. Sy meenendē eenē van de harē voor te hebbe / die inde stadt bekent eñ bedreven

was (dewijle sy sagē dat hy van wter stadt by haer quam) vraechden: *Waer lancx gaetmen* (ick sal haer eygen woorden gebruycken) *á la porte de Hou*. Want also vermijncten sy op hare wijze / de woorden / De Hout-poorte. Hy ooc anders nz denckende / dan ten waren zijn metgesellen (gelijck ghemeenelic sulcx in sulcken beroerte geschiet) voor *La porte de Hou* / verstaende *La porte de VVou!*

Volgt my seyde hy / eñ bracht haer nz aende Houtpoorte / maer aende Woutsche poorte. Dese was te sterc / en en conde niet opgebrokē werdē mettē alaem die sy met gebracht hadde / hoe seer sy oock wrochten. De Frans-man siende wt desen handel / eñ oock door de naticheynt van hare cleederen (want sy waren door de vest ghecommen) dat het de vyandt was / heeft sich wech-gepact. Onse soldaten stonden opt loopen. Ja sommige wierpen haer van boven neder de vesten / ende liepen naer Antwerpen den Prince van Orangen de tijdinghe draghen / dat Berghen ingenomen was. De cloeckmoedicheynt vanden Hopman Valckenburgh / die Wachtmeester was gheweest / eer de Francoysen muyteden / ende van sekeren Franschen Hopman met namen Laleyn / heeft hier ghebleken. Welcke beyde op eenen tijt van verscheyden wegen / met weynighe soldaten den vyandt mannelick zijn aengevallen / den selfden t'samē t'opbreken der poorte verhinderende en op de vlucht brengēde. Sulcx dat een groote menichte van de vyandt doot geslaghen / ende ghevangen ghenomen is. De twee verraders zyn ooc mede ghevanghen / Eerst ghehanghen / daer na ghevierendeelt / na datse ontdeect hadde de medeplichters vant verraet. Den eenen hiet Staes Adziaensz ende was een timmerman van zijnen hantwercke des anderen name was Anthony Cornelissz. een Potbacker. Sy hebben ghewroecht den Marckgrave selve (wt wiens name sekeren edelman haer hadde

ghedreycht te hanghen / indien sy niet en deden t'ghene daer toe sy versocht waren)

Steven Langritius den Pastoor / sekere Margriete de verruwerster Jesuyte / ende sommighe andere der welcker namen / om redenen verschoont werden. Nu d'andere die ontloopen conden / croopen weder te gate wt / lancxt waer sy inghelopen waren / ende liepen hare varenisse bootschappen aenden Marcgrave / die vast besich was met de Hout-poorte te bestormen / sulcx dat hy bycants de selfde verweldicht hadde. Hy en wist wat dencken / ende wat het te segghen was / dat hy van binnen egeene hulpe vernam vande gene die hy wel wiste nu een goede wijle in stadt gheweest te zyn. Maer als hy nu hoorde van haer vlucht / ende dat den meerderen deel doot ende ghevanghen waren / is hy weder na Wouwe vertrocken / van waer hy ghecommen was / wel toornich ende spytich zijnde over zynen aenslach / ende heeft het slot den vyandt in handen ghegheven / als niet anders connende wtrichten.

Dit is gebeurt de 5. Decembris metten dagheraet inden jare 1581. Sulcx is gheweest t'eynde vant voornemen vande Marcgrave teghen zyn eyghen stadt / na welcke ghevolcht is die deerlicke verwoestinghe vant gheheel Marcgraefschap / die wy nu sien / ende over welcke oock de vyant selve deernisse hebben moet.

De Marcgrave is vande Heeren Staten vyandt vande Lande verclaert / ende alle zijne goederen zijn by haer aenslaghen. T'slot van Wouwe hebben d'onse / na dat het vijf maenden was gheweest in handen vanden vyandt / gheweldichlick beschoten / ende by verdrach wederomme in ghecreghen. De Francoysen hebben het Slot tot Burchvliet verbrandt / om den Marcgrave spijt te doen. Ende om dat het burgers waren gheweest / die de stadt hadden ghepoocht te verraden / beschuldighen sy alle de werelt van verraderie. Bedrijvẽ niet

alleene vele dertelheyts / maer leven ooc wreedelic met de burgeren.
Sulcx dat meerderen deel der selver / al dat sy hadden verlatende
heymelick na Hollant ende Zeelandt wech-vloden. Al wat dese achter
lieten / was goeden buyt voor de Soldaten de welcke om
gheenderhande moetwille te sparen hebben / oock de huysen vande
voortvluchtighe vernielt. Ende want wy nu ghewach maken van de
verwoestinghe die de stadt overgecomen is / sal ich cortelick verhalen /
hoe veel sy verandert is / van die sy was / eer dese oorloghe opstont.
Alle de Dorpen / alle de ghehuchten / alle de hoeven / alle de kercken
ten plattelande / alle de cloosters / ende gast-huysen / met tsamen de
voorsteden die seer groot waren / zijn so verwoest / dat van eenige
maer dē muyrē over eynde staē en van de andere niet eenen steen
meer te vinden is. Het bosch van Bergen is door den storm-wint
vanden crijch so omgheworpen / dat het geen gedaente meer van een
bosch en heeft. De soutketen die op den Noort-dyck vande haven in
grooten getale stonden hebben die van Ziericzee inde eerste oorlooge
afgebrant. De Potbackerien die buyten de Hout-poorte waren / zijn
geheel wtgeroeyt / sulcx datmen niet en can sien waer sy ghestaen
hebben: Eñ daer eertijts geen stadt van Neerlandt meer is verciert
gheweest met boomgaerden ; dreven / opgaende boomen / bosschen
en heggen / een geheele mijle byna int ronde: en vint mē niet eenen
eenighen boom meer.

Een mensche grouwelt te verhalē wat verdriet de burgeren vande
muytende soldaten meermaels hebben moeten lijden / ghedwonghen
zijnde niet alleene de selfde menichten in haer huysen te herberghen /
maer oock de kost en alle nootelicheden te verstrecken. Tis voorwaer
een droef ghesichte ; als men wel vyf hondert huysen / sonder de
kercke van de Minnebroers / ende eenige Capellen binnen de stadt

verwoest siet staen. Welcke ellende vande Francoysen (die byna t'gheheele jaer van 81. hebben gemuyt) wel zyne oorspronc heeft: Maer is niet te min eenen goede langen tijt daer na niet alleene vande Enghelschen ende Schotten / maer oock selve van onse Nederlanders dapperlic vervolgt / Die mijns oordeels / gheensins en zijn te verschoonen / dewijle sy teghen haer eyghen Landt-saten ende Vaderlandt so schrickelich ghewoet hebben.

Maer om te comen tot het ghene voorghenomen is.

Den vyandt gaet gheluckelick voort in Brabandt ende Vlaenderen. De saken van dapper verlopen wesende / wert den Dijck van ons Noortlandt in twee plaetsen doorgesteken / op dat de zee van weder syden aen onse Haven-dijck spelende / den vyandt benomen soude werden alle middel om de selfde ons te benemen. Doch alhoewel t'voornemen vanden Marcgrave anders ghevallen was / van de vyandt wel hadde ghehoept / Nochtans wederkeerende tot sine oude ende ghewoonelicke listen ende consten / t'gene hy niet en hadde connen volbrengen door den Marcgrave / soeckt hy een jaer ofte twee daer na voor den Gouverneur Beerwoudt te volvoeren. Dese was gecommen inde plaetse van Lagarde die ten langen lesten eens vanden Hertoghe van Alencon met zijne Francoysen wt Berghen ghetrocken was / om int Legher ghebruyckt te werden / twelck gheschiede inde maent Mey van den jare 1582. Want de Staten van Brabandt / hadden opten 6. July des Jaers 1581. den Coninck van Spaengien om zyner tyrannie ende wreetheyts wille afghesworen ende versaect / ende in zijn plaetse tot haren Hertoghe aenghenomen / Francoys de Valoys / broeder van den Coninck van Vranckerijck / Hertoghe van Alenzon.

Ons volck hadden eenen Paulus Boboque Italiaen / Gouverneur van Steenberghe gevangen binnen gebracht. Dese / ghelijck hy eenen loosen Vos was / hadde eyndelick Beerwout soo verre bekout / dat hy beloofde de stadt ende de schants Valckenburch ¹⁾ / (want d'ander schantsen en warẽ doen noch niet) in handen vanden Hertoge van Parma te stellen. Omme het welcke te volbrengẽ hy geerne den Hopman Valckenburch inde stadt soude gecregen hebben: Doch hy roock lonten / (gelijck men segt) eñ Beerwout was by hem / ende meer andere van doen af al verdacht.

Beerwout siende dattet also niet en wilde vallen / soecke 't door een ander gat / ende wilt dat Valckenburch versterckinghe van krijchsvolck inde schants sal nemen / dewyle hy door zyne verspieders hadde verstaẽ / dat de vyant de schants meende eñ dat de besettinge te swack was om den aenval des vyants te wederstaen. Maer het is al voor een doof-mans deure gheclopt. Beerwout hout hart aen: ende seynt aen Valckẽburch den Heere Drossart Elias de Lion den Burghmeester Gõvert Willemsz. ende den Predicant Gerardus Pauli al om hem te doen verstaen tot het innemẽ vande voorsz. versterckinghe. Maer dese / selve wel rieckende watter schuyldde / en deden niet dat hy versochte / maer raden den Hopman Valckenburch te blyven by het weygeren.

Ondertusschen wert verscheydentlich (gelijck ghemeenelick gebeurt) van Beerwout ende zijne handelinghe gesproken.

De Hopman Valckenburch ende sommige andere verwittigen de Heeren Staten alt gene datter om gaet. Sulcx dat de Heeren Staten selfs van Beerwouts ghetrouwicheydt beginnen te twyffelen. De Heere vã

¹ Suydschants of Waterschans

Hemert Paulus Bacx / eñ Marcellus Bacx gebroed's / die inde stadt met haer volc lagẽ / hieldẽ vast een ooge op Beerwout / en sagen wel toe / dat hy niet tot nadeel van de stadt wt en mocht richten. Hy geeft aen / door zijn verspieders verstaen te hebben / datter een groote menichte van Wagens en karren onder wegen zijn na Antwerpẽ / om den vyant (die voor de stadt lagh) alle nootsakelickheden toe te voeren / die lichtelic conden afgheslaghen werden / wanneer men op haer eenen wtval dede: Wil daeromme de Poorten des nachts ophedaen ende volck te peerde ende te voet wtgesonden hebben / om sulcx int werck te stellen. Maer want hy dat scheen te doen om het krijchsvolc wt de stadt te locken / ende of haer den vyandt inden mont te jaghen om verslagen te worden: Ofte om de stadt van haer volck te ontblooten / ende den vyant over te leveren. De Ritmeesters ende Hoplieden en verstaẽ niet dat sulcx gheschieden sal: Verclarende datse ghesonden zijn vande Heeren Staten om de stadt te bewaren / ende niet om de waghens ende karren af te slaen / die den vyandt eenighen toevoer deden. Ende of misschien dat / op ander tyden wel mochte gheraden schijnen / dat nochtans voor desen tijt de gelegentheynt van saken sulcx niet en conde toelaten: Mits het in geene reden ter werelt bestont / datmen de stadt soude gaen wagen / daer den vyant so naby was met al zijn macht / om een onseker hope vã een luttel buyts. Maer als de Staten eyndelick ten vollen waren bericht van zijne trouweloosheydt / wert hy ontboden na Hollandt. Hier hout hy den Wolf by d'ooren ²⁾ Eñ zyn herte in groote twyffel staende wat hy doen soude / wort nu hier / nu daer / op dit ende op dat ghedreven. Hy siet / dat alle zijne vonden niet en helpen / om de stadt aen den Hertoge van Parma te brenghen / en dat zijnen bedecten ende loosen handel oock de Heeren Staten

² Hij zit in een gevaarlijke zaak en weet niet hoe deze los te laten. (sprekwoord vgl's [Carolus Tuinman, 1726](#))

selve bekend is. Indien hy naer Hollant gaet / hy sorcht dat het op zijnē hals mocht aencomen. Gaet hy niet / so maect hy hemselven schuldich: Daerom is zijn voornemen na den vyandt over te loopen. Maer om die vander stadt te bedrieghen / wert de schuyt gehuyrt / ende hy wil / so het schijnt / alleene met eenen knecht ontrent den avont naer Hollant varen. So hy nu ghecommen was aent Toolsche gat / belast hy den schipper de Schelde op na Antwerpen zijnen streeck wederom te rugge te nemen / want hy wat te doē hadde in de vlote / die tege den vyant op de Schelde de wacht hielt. De schipper is gehoorsaem. Gecomē zijnde ontrent den Doel / wilt hy / dat den schipper sal aen legghen. Dese zijn ontschult doende / om dat den vyandt den Doel in hadde / dreychde hem metter doot / indien hy voordr weygeringe maecte. Ende dit is den wtganc van Beerwouts verraderie.

Maer in plaetse vande straffe / die hy door desen middel heeft schijnen te ontcomen is hem nu ongetwyffelt / te bevinden metter daet hoe waer het sy / datmē gemeenlic seght: Verraderien zijn den grooten Heeren wel lief-ghetal ³⁾ ende aenghenaem / maer sy haten als slanghen alle verraders.

Weynich tijts daer na wert Antwerpen aen den vyant overghegheven. De Heeren Staten vande Vereenichde Nederlanden soecken onderstant aen hare Majesteyt van Enghelandt / ende overcomen met haer op sekere voorwaerden ende bespreken. Hare Majesteyt sendt met den beloofden onderstandt in Nederlant de Heere Hovert Dudleij / Grave van Leycester. De Staten maken den selfden Gouverneur ende Opperste Veltheere vande vereenichde Nederlanden. Alsoo de Heere van Markette was overleden / die onlancx gheleden wt Vlaenderen was

³ Welkom

ghecommen / ende int belegh van Ypre den wtersten hongher gheleden hadde ende die inde plaetse van Beerwout by de Heeren Staten was gestelt geweest wert de stadt van Berghen inden jare 1586. bevolen den Heere Philips Sydney / eenen Engelschen Ridder / soone vandē Viceroy van Yerlandt / een seer gheleerd man. Desen was mede Gouverneur van Vlissinghen / ende Generael van alle het Zeeusche Crychsvolck. Is ghestorven tot Arnhem vande wonde die hy mannelich vechtende int belegh voor Zutphen ghecreghen hadde met grooter droefheydt van allen.

Van die tyt af is de stadt met Enghelschen beset gheweest / onder t'ghebedt niet te min blijvende vande Heeren Staten. Onder dese schijnt de stadt nu een weynich haren adem te scheppen / nae soo vele bangicheden die sy soo vele jaren heeft wt-ghestaen. Emmers en trecter niemandt meer de huysen om verre : Ja vele die byna te neder laghen / werden wat versien.

Nadat gheheel Brabant / Bergen opten Zoom alleen wtghenomen / was t'onderghebracht / ons Crijchsvolck heeft verscheyden tochten int Landt ghedaen / sonderlinghe op die tijdt als de Prince van Parma / al zijn macht tot Duyckercke by-een versamelt hadde / om te verwachte de Spaensche vlote / ooc selve toegerust hebbende een seer groote vlote van smalle schepen. Want de Coninck van Spaengin hadde in Poortegael (daer wt hy onlanx dē Coninc Don Anthonio verdrevē hadde) van alle canten doen by-een-commen een gheweldighe Schips-armade / desghelijcx niet en is ghesien. Hadde daerom den Prince van Parma bevolen sich gereet te houdē tot Duyckercke met zijne cleene schepen ende sich te voeghen by de Spaensche vlote / die geheel wt groote schepen bestondt. Want hy hadde inden sin / eenmael (ghelijck hy int leste plaacet van het Jubele segt) alle ketterien / ende alle Duyvelsdienaers ten gronde toe ende metten wortel wt te roeyen en

insonderhz Engelant / dat veel bloets der H. Martelare hadde wtgestort / eñ dē planthof was van alle verderffelicke Secten: Waer toe hy sich merckelich beweecht vant door de ghehoorsaemheydt die hy den Roomschen Stoel schuldich was / mitsgaders den ijver met welcken hy als een voorvechter ende ernstich voorstaender der Religie sonderlinghe ghedreven wert.

Ende voorwaer dese toerustinghe is soodanich gheweest dat onsen Ocean noyt derghelycke hier bevoorē en heeft gesien. Van dese Vlote meucht ghy lesen / het boecxken dat by eenen Eysinger Austriacus wtghegheven ende te Ceulen ghedruckt is / indien ghy t'volle bescheet daarvan begheert te weten. T'is de selve Eysinger die ons den Nederlantschē Leeu heeft bestaen te tooghen. Dit sal ick alleenelick hier by doen / dat de Catholijcken (soo men die naemt) soo een vaste hope van dese Vlote hadden opgenomen / dat het onsen Eysinger int eynde zijns boecxken gelijc tot besluyt van t'selfde / dese twee veerskens heeft belieft int Latyn te stellen,

*Ad Anglam (seght hy) & ejus Asseclas
Tu quæ Romanas voluisti spernere Leges,
Hispano disces subdere colla jugo.*

Dat is te segghen /

*Aen de Enghelsche / ende hare aenhanghers.
Ghy die verwerpt de goede Wet van Roomen,
Leert wat het is te draghen Spaensche toomen.*

Maer eylacen de goede Man was een weynich te vroech op met zijn veerskens / en riep mosselen eer sy aen landt waren ⁴). Want inde eerste ontmoetinge vande Spaensche ende Engelsche Vlote niet verre

⁴ Tegenwoordig: Verkocht de huid voor de beer geschoten was.

van Ediston een stadt van Enghelandt / wert Don Petro de Valdes
Admirael van Andalosien ghenomen met zijn Galeon twelck 304
soldaten / 118 bootsghesellen ende 50 metalen stucken voerde. Ende
op de selfde tyt zijn verlooren vier Galeyen / met noch een ander
gheweldich groot Schip / dat de Engelschen vyant hebbe. Dese vlote
voor de welcke de geheele werelt beefde / op de ree voor Calis gecomē
zijnde / eñ op ancker liggēde / zijn de Engelsche voor de tweede reyse
met eene voorwint / ende voor-getije weder omme aenghevallen /
hebbende toegherust vier brandt-schepen die sy al brandende / mits
de goede gheleghentheydt van windt ende ghetijde / onder haer
hebben laten loopen. De Spaengiaerts om den brandt te ontgaen /
houwen haer kabels af / ende loopen weder in Zee / also nochtans
datse voor een tweede begin van hare victorie een gheweldich schip
oft twee den Engelschen ten buyte hebben moeten achterlaten. Die
noch hier mede niet te vreden zijnde / den vluchtenden Spaengiaert
hebbe mannelic ghevolcht ende sonder ophouden met schieten soo
ghegroet datter vele van hare schepen zyn versoncken / ende een goet
deel ghenomen.

Daer van oock verscheyden boecxkens in druck zijn wtghegaen / de
Prince vñ Parma en heeft mede dese niet conne helpē.

Want die van Hollandt ende Zeelandt hadden t'gadt van Duynkercke
soo vernagelt / dat hy niet en heeft derven bestaen sich in Zee te
begeven / hoe stercken Vlote hy ooc hebben mochte. Terwyle hy
eenighe weken tot Duynkercken de wedercomste van zijn Spaensche
vlote te vergheefs licht en verwacht (vande welcke t'overblijfsel niet
meer t'hoofd naer Enghelandt oft Nederlant / maer t'eenemael nae
Spaengien hadde) werden daghelicx de clachten by die van Brabant
aen hem aldaer ghedaen.

Sy riepen / dat / Daer alle de steden van Brabant onder de ghehoorsaemheydt vanden Coninck waren ghebracht / Berghen opten Zoom alleen overschoot / eenen rechtsinnighen roof-nest / ende schuyelhoek van een deel straetschenders / dat van hier alle daghe menichte van Ruyteren ende knechten wtghesonden werden / om de arme Cooplieden te vanghen ende te spannen / die alle nootelicke dinghen haren steden aenbrachten / dat t'selfde ongheluck haren burgheren ende huyslieden stedes overquam / die door groote rantsoenen wtghemergheelt werden / boven alle het verdriet dat sulcke ghevanghenissen andersins medebrengen. Dat het noch eenichsins te verdraghen ware / indien men binnen de steden selve voor dese mocht gherust ende seker wonen / maer dat Beringhen inden Lande van Luyck / Vilvoorden ende Geldernaken in Brabant wel anders conden ghetuyghen / door dien sy waren inghenomen gheweest ende gheplundert. Dat alle dorpen ende ghehuchten door die stadt onder Contributie werden ghebracht / tot grooten voordeele vande Rebellen: Indien eenighe de contributien eñ brantschat weygerden te betale daer op sy gestelt werde / dz derselver Dorpen verbrät / de beestẽ genomẽ, de hoevẽ berooft en d'inwoond's gevangelic werden gevoert. Datse in bossche en heggẽ vborghen lagen / meer met listen dan met openbaer geweld hare sakẽ verrichtende. Ist dz yemant sich tegen haer stellen wil / dat de vyandt te soecken en niet te vinden is. Indien hy zijnen victorieusen legher / die soo vele steden overwonnen ende veroverte hadde / voor Berghen nu brachte, dat alle de vreucht die de vyant wt het vertreck vande Spaensche Vlote vercreghen hadde / wel haest in droefheyte soude veranderen. Ja wanneer Berghen gewonnen ware / dat alsdan den wech soude zijn ghebaent om de Zeeusche Eylanden / het eene voor / ende het ander naer te becommen. Emmers soude

Bergen ende het Eylant vander Tholen t'samen connen inghenomen werden.

Dit waren vast de redenen die men van allen canten wt Brabandt vernam. Onghetwyffelt verdroot hem het vluchten vande Spaensche Vlote / ende dat hy Enghelandt missen moeste / het welck hy nu al inghenomen ende in zynen gheest veroevert hadde / ghelijck ghenoechsam heeft ghebleken wt alle de gereetschap die hy met hem nae Duynkercke genomen hadde / meer dienende om triumphantelick in Enghelandt inghehaelt te worden / dan om sulcken Coninckrijck met gewapender ende gheweldigher hant in te nemen. Hy en stont oock in Spaengien soo wel te Hove niet / om dieswille dat hy de Vlote van Spaengien in haren noodt niet en was te hulpe ghecommen.

Om dan eenichsins dese schandtvlecke wt te wisschen / heeft hy voorghenomen / Berghen opten Zoom onder zyn ghewelt te brengen. Van desen tijdt af / zijnder verscheyden gheruchten gelooopen / niet alleene in Nederlandt / maer oock in Enghelandt selve. Ghelijck dan hare Majesteyt de Heeren Staten hier van heeft verwitticht door hare brieven gheschreven in haer Hof van Groenwits ⁵⁾ den 27 Augusti 1588. Int begin van September. Als nu alle hope wt was vande wedercomste vande Spaensche Vlote / ende den Hertoge van Parma zijn Leger wt Vlaenderen na Brabandt brachte / soo hielt alle man voor seker / dat het op Bergen gemunt was.

Eenighe Ruyters vande Baxen wtgesonden zijnde om tydinghe te vernemen / brachten met haer twee ghevangenen / wt de welcke men sekerlic vernam / datter niet sekerder en was / dan dat wy souden belegert werden. Den eenen ghevanghen was een Edelman vant gheschut: Den anderen was een Ammonitie-meester.

⁵ Greenwich

Als d'onse haer eerst by t'slot van Eeckeren aengrepen / ende waer sy henen wilden / vraechden / gaven voor antwoorde / datse na s'Coninx Legher trocken / twelck voor Bergen lach.

Inde stadt ghebracht zynde / versekerden sy / dat alle dinghen veerdich waren om ons te belegeren. Ja dat het Leger op de tocht was / en dat sy eer sy ghevanghen waren / niet anders en wisten / of ten was al voor de stadt / sulcx datse grootelicx verwonderden / nu anders siende. Ende sy seyden oock dat het Leger sterck was ses ende dertich duysent mannen, so te peerde als te voet.

Den neghensten der selver Maent is de Baenderheer Willugbey Generael vā wegghen hare Majesteyt over de Enghelsen / te Berghen aenghecommen. Dese hadde Sr. Willem Drury Ridder / Gouverneur van de stadt ghemaect.

S'daechs daer aen heeft men ghemonstert. Daer waren in alles twaelf Vendelen voetvolcx / daer van de neghen inde stadt / ende d'ander drye op de schantsen laghen. Hier en boven hadden wy noch vier vanen Ruyters. Vande twee Nederlandtsche waren Ritmeesters Pauwels eñ Marcellis Bacx ghebroeders: Over d'ander twee Enghelschen waren Barker ende Pouly. Want Poulij een Enghelsch Edelman leyde de vane vandē Heere Willugby.

Wt Hollant is een groote menichte vā buscruyt aengecomen. De Schantsen daer van wy spreken / liggen op de Haven. Want mits de Haven te lanck is om gevoegelic wt de stadt beschermt te worden / zynder verscheyden forten ghemaect om die te bevrijden. Want de mont vande Haven is vijf duysent drye hondert ende vijfen twintich voeten vande stadt. Van S.Jacobs Poorte looptse eerst Noortwaerts vyfhondert ende vijfendertich voeten / en van daer Westwaerts inde Schelde. In dese cromte is het eerste Fort / t'welckmen het cleyne Schantsken heet / om dat het minste van allen is. D'ander Schants en

light maer een duysent drye hondert en twintich voete van het wterste Hooft / ende is ghenaeamt Valckenburch / na den Hopman die eerst daer op ghelegghen heeft. Hier vaert men over na de Noort-schants / die vande Houtpoorte light twee duysent neghen hondert ende vÿfentsestich voeten.

Int Suyt-lant aen Valckenburch ligt de nieuwe Schants / afghescheyden van Valckenburch voorsz. alleen door de gracht / ende is achter open. T'water vande gracht wert door een ziel in de Haven afghelaten / ofte op ghehouden / naer datmen't begeert. Vande nieuwe Schants af heeft men een gracht na de stadt toe begonnen te graven / die men ghemeenelick de nieuwe Haven naemt. Tegen over het cleyn schansken / is den Noortlandtschen Dijck doorghesteken / op dat den vyant geenen toeganc van't vaste landt na de Noort-schants hebben en soude.

Maer Willugby reyst naer Hollandt / omme by de Heeren Staten te versorghen t'gene noodich was om de stadt teghen den vyandt te houden. Doch eer hy vertrock / hadde hy met de Magistraet ghesproken ende te weghe ghebracht / dat de stadt in acht wijcken soude ghedeelt werden / over welcke elck eenen Schepen het segghen hebben soude / op dat de burghers wercken souden / daer de stadt ten swacsten was.

De Burgmeesters van desen jare waren Francoys Manteau ende Peter Suytlandts: De Schepen Willem Franssz outburgmeester / Cornelis Janssz / Cornelis Denijssz / Marcus Martenssz / Adrian Janssz / Jã de Clerc eñ Cornelis vã Heusdë: De Rent-meesters Marinus Claessz / outburgmeester en Out-wethouder / ende Niclaes van Ranst.

Als de Schepenen wt oorsaken van ghewichte niet en mochten by de werck-lieden zijn / So waren daer eenige vande voornaemste burgeren wt elcke wijck vordent / die hare plaetse souden gade slaë.

Den 4. dach na de comste vā Willugby hebben de burgerē begonnen aē S.Jacob poorte / langst welcke men nae t'hoofd gaet een nieu werck / makende een borstweere op den dijck die vande voorsz. poorte naer de nieuwe Haven loopt. Lancxt de doorne hegge / die vā de poeyer- toon na de Bosch poorte gheplandt is / zijn mede borstweere in maniere van loop-graven opgeworpen. Voorts wrocht men dagelicx / op veel plaetsen seer neerstelick.

Op den wech van Wouwe werden eenighe Ruyteren des vyandts ghesien. De torre wachter haer ontdeckt hebbende steeckt het trompet ende slaet met de clocke alarm. Dr. Willem Drury / Gouverneur vande stadt valdt wt met een deel volcx. De vyandt neemt zijnen wijc. Meest alle de Ruyters ende knechten die inde stadt waren volghen den Gouverneur na. Welcke met die weynighe Ruyters die eerst met hem waren wtgegaen den vyant vervolghe tot Wouwe toe / d'ander Ruyters en knechten blevē halte houde recht int beginsel van de Woutsche heyde tusschen de Berghsche duynen / die op de slinckerhant liggen / soo men na Wouwe gaet / ende de Duynen van Anxtermeer die op de rechterhant zijn. Ondertusschen comt den Gouverneur wederom / eenen van zyn Ruyters en twee peerden verlooren hebbende. Want hy was gheweest tot aen t'kerchhof van Wouwe / waer dat lagh een groote menichte vande vyant ende hadde met haer geschermtuseert.

Dese mispresen dese daet vande Gouverneur / om dat hy scheen sich selven eñ de stadt in merckelick ghevaer ghestelt te hebben door dien al te grooten lust die hy tot vechten hadde. Want de vyandt was hem veel te sterc: En hy was al te verre wtgereden om weder de stadt te winnen indien de vyandt hem aenghevallen hadde.

Van desen wtval wederghekeert zijnde heeft hy de brugghe aen het bolwerc vande Helstede doē afbrekē. Want d'aennemers vant werck /

hadden een brugge over de vest gheslaghen / om spijsse wt
Varijboogaertsbergh te halen tot volmakinge vanden wercke. Cornelis
Janssz / Schepen vander stadt wert vande Magistraet na Zeelandt
ghesonden / om aende Heeren Staten te verhoogē / Also de vyant
dreycht de stadt te belegghen / ende tot dien eynde tot Wouwe
ghecommen is met zijn legher / ende de stadt seer weynich is voorsien
van allerhande noottelicheden tot het wtstaen vande belegeringe / dat
daerom de Magistraet van Bergen hare E.E. dienstelic was biddende
eñn versoeckēde / t'en eynde het de selfde believē wilde hare
bontgenootē ende ghebuyren in desen nootd de handt-te bieden en by
te staen. Dat het een gemeene sake sy / ende indien Berghen comt
t'onder te gaen dat d'Eylanden van Zeelandt, niet en sullen sonder
noot zijn.

S'daechs daerna die was den xiiii [14] is wt Zeelandt aenghecommen
een schip gheladen met beylen eñ sperren. Ende want geduyrende de
belegeringhe op verscheyden tijden ons in aller neersticheydt vande
Staten van Hollandt / Zeelandt ende vander stede Dordrecht zijn
toeghesonden alle dijngghen die noodich zijn in belegerde steden / sal
ick eenmael hier seggen / dat de stadt ghenoechsaem is voorsien
gheweest van kooren / Boter / Kaes / Soudt / Harynck / **Averdaen** /
haver / stroy / hoy / buscruyt / deelen / sperren / barkoenen / naghels
/ loot / koghels / lonten / spijsse / rijs om schanskorven te maken /
schuppen / spaen / hauweelen / manden / kruywaghens etc.

Die van Zeelant hebben ooc gesonden 5. Poortegaelsche Slangen /
schieterende kogels van xv [16] pont. Het waren vande gene die Pieter
Verdoes Viceadmirael van Hollant Don diego Piemontel ontnomen
hadde / also hy zijn Galeon by Blanckebergh inghecregen ende tot
Vlissinghen aen-ghebracht hadde.

Het peertvolc van de vyant sich weder vertoonende op den wech van Wouwe is lichtelick van d'onse te rugge ghedreven / mits sy so heel veel niet en waren. Ontrent dese tijt werden heel veel vieren gesien tusschen Roosēdael en Calmthout. Dese zijn gemaect geweest vande gene die van Calmthout na Steenberge trocke / om daer haer macht by een te v̄samelen / eñ dan eenē aēval opt lant vand' Tolen te doē gelijk daerna is geblekē. Want s'nachts voor dē xvij [16] Septembris, Is de vyant in grooten getale / ond' t'beleyt vande Heere vā Montigni / lancx dē Mattebenschē dyc gecōmen af Eēdrecht vā voornemen wesende t'eylant in te nemen.

Den gheheelen Toolschen Dijck sonderlinghe / daermen als het water leegh is / door de riviere gaen can / is met een eenparige borstweere bevrijdt / ende daer het van noode is / zijn schantsen opgeworpen en die met soldaten beset. De Grave van Solms was Gouverneur van het Eylandt. Daer de vyandt meende over te commen / is een passelich voorlandt / ende daer zijn oock drye schantskens aen de Thoolsche syde / daervā het eene Suytwaers na Tholen geleghen / Botshoofd genaemt wert. Het middelste heet Papenmutse / om dat het vier hoecken heeft. Het derde / t'welck na het Noorden streckt / is ghenaeamt het nieuwe Veer.

En alsoo het leegh water was begaven sich eenighe vendels vanden vyandt te water / en sochten over te come aen de Papenmutse. Doch het water en was noch so leeghe niet gevallen / als sy wel gemeent hadden: Ende de vloedt was haer mede te sterck. Velen dan spoelden de voeten van onder wt ende verdroncken / vele werden van d'onse met hantgheschut inde riviere doot gheschoten. Sommighe nochtans waren al over / ende laghen onder de cant vande riviēre bedeckt teghen het schieten vande onse, wenckende ende roepende aen haer spitsbroeders datse aenvallen souden. Maer so al haer wencken en

roepē te vergeefs was / mits d'ander vast op het vluchten waren / zijn sy genootsaect gheweest weder het water te kiezen / en haerselven te verdrijncken. Soo die inde riviere waren / seer arbeyden om over te comen / terwijl stonden d'andere op den dijck vande Brabantsche syde / eñ gavē geweldich vyer op die vanden Eylande.

Doch daer en is niet meer dan eenen vande onse doot gebleve / die een gemeen soldaet was onder Berchem: Maer de vyandt heefter over de twee hondert gelaten. Als de vyant eerst zijnen aenval dede / en warender nauwelicx veertich vande onse om weere te bieden / Maer stracx quam haer by in aller haeste / den Hopman Lagro wt de stadt vander Tholen / met zijn vendel.

Al wast dat die vanden Eylande den vyant geluckelic hadden af gheslaghen / so en waren sy nochtans sonder sorge niet / wetende dz by dese proeve niet lichtveerdelick en hadde aengegrepen / maer van meyninge zijnde het Eyland van der Tholē te over-rompelē / om also die van Bergen / Ja gantsch Zeelant te quellē: Sy houdē voorseker dat hy't haest hervattē sal / en misschien dē aenstaendē nacht / om door eenigen middel te volvoerē / het gene hy nu niet en hadde connen doen. Eñ want sy sien dz sy te swack zijn / om alle plaetsen met genoechaem volck te voorsien / versoecken sy aen die van Bergen datmen haer Adriaen Willemsz / en Joos Brissault / met dry hondert mannē / die sy onder haer hadde / seyndē wilde.

Desē Adriaē Willēsz. was inde eerst en Zeeuschē krijgh Admirael vā Ziericzee geweest en was nu overste Lieutenāt vā dē Graef vā Solms / over al t'Zeeusche krijgsvolc.

Brissault was de sone vā Jacob Brissault / een vroom Godsalich man / die meermaels Burghmeester van Brugge is gheweest. Hadde mede geweest int belegh van Sluys / en sich aldaer wel gequeten / ghelijck

alle d'andere / hoewel de stadt ten laetsten in handen vanden vyant gecomen is.

Dese beyde waren ons vande Heerẽ Staten van Zeelant toeghesonden tot onderstandt / soo haest alsmẽ verstont dat de vyant het hoofd na Bergẽ hadde.

Den 19. Septẽbris quam den Drossaert weder vã Amsterdã daer hy gecocht hadde eẽ groote menichte vã deele / capravës en and' gereetschap tẽ behoeve vã de fortificatie noodich. Want boven dat hy Drossaert vander stadt is (t'welck naest de Marcgrave de hoogste staet in Bergẽ is) is hẽ mede de fortificatie vã de stadt eñ fortẽ vtrout.

Synen naẽ is Elias de Lion / en is de selfste daer van wy boven hebben gesproken int inneme vã t'slot vã Wouwe. Syn vader is den hoochgeleerden Heere en Doctor Albrecht de Lion / die binnen Leuven xxiiii [24] Jaren lanc is geweest den eerste Professeur inde Rechten) en tegenwoordich Cancelier van Gelderlant eñ eerste Raets Heere vã de Heeren Staten der vereenichde Nederlanden.

Dien nacht welcke den xx [20] Septemb. is gevolcht / quã de vyant op den Raberch / doch ontrent den middach keerde weder na Wouwe. Vã weersyde en isser nz met allen geschiet / want het regende dẽ geheelẽ nacht en den voormiddach tot des vyants vertrec toe.

De Magistraet veerdicht eenige gesanten af naer Hollant eñ Zeelant / om dẽ Heeren Staten den standt der stadt t'openen eñ om met eenen hulpe te vsoecken. Cornelis Janssz Schepe der stadt reysde na Zeelant / eñ Adriaen Willemsz stadts Secretaris na Hollant.

Den xxii [22] der selver voor den dageraet isser gheweest eenen heeten alarm / de trompetten staken / de trömelen sloegen / eñ de groote clocke gijnc over t' eẽ voort. Want de Gouverneur hadde by-een doen comen eenigen hoop soldaten om indẽ mergestont de wachte te stercke / mits de vyãt gemeenelic pleegt zijn aenslagẽ op eenige

plaetse ontrēt die tijt aē grijpē / als wāneer de wachte v̄vaect en dicmael minst op haer hoede is. Dit en hadde hy de Ruyteren niet verwitticht / welcke op de marct haer corpsdegaerde haddē. Dese so sy lācx de strate door de rijdē comē by gevalle ond' dese soldaten stadt vragende / wie sy waren: Watse begeerden / maer want eenen sekere soldaet wtten hoop haer eenige omweteñ eñ onbeleefde antwoorde gaf / keerde sy weder tot hare Officiers / v̄halēde wat hun wedervarē was. Dese nz wetende watter omginc / eñ meenēde datter wanraet was / dedē stracx alarm steken.

De Gouverneur heeft dit seer qualic genomen / en heeft sich hier over by de Ritmeesters beclaegt vāt ongelijc dat hē hier in was gedaē want dz dese soldatē warē v̄gadert door zijnen last. De Ritmeesters antwoordē hem / dat sy nz en haddē gewetē sulcx door zijn bevel geschiet te wesen / eñ datmē't haer hadde behooren / aen te seggē / mits de tegenwoordige gestaltenisse der stadt.

Daerō wierter by wtroep v̄boden / dat niemant meer sond' last vande Gouverneur en soude bestaē eenigen alarm te maken.

S'daechs daer aē is de bagagie vandē Oeversten Firmijn vāde soldaten geplundert. Dese hadde geweest Gouverneur van t'slot te Wouwe.

Doch want seker v̄schil gerese was tusschen hem en eenen Marchant / die mede opt slot lach / was hy gereyst na Hollāt om over dē voorsz Marchant by de Heeren Staten te clagen / eñ hē te doen casseren / versorgende met eenē t'gene van noode was tot bewaringe vande stercte. De Staten hadden hē behandicht een goede menichte van Musketloon / kogels tot falconetten / Lonten en eenige tonnen buspoeyer. Maer eer Firmyn wt Hollandt was wedergekeert / hadde Marchant alle die't met Firmyn hielden ten Slote afgejaecht / en was heymelic mettē vyāt v̄dragē.

Weynich tijts daerna te weten dē xvij [17] Januarij 1587 den vyant het Slot overgevende voor xx duysent croonen / nam zijn vertreck na Vranckerijck. Dit goet hadde Firmijn tot vier ure bewaert. Maer soo hy / meende te verreyesen / mits hy afgedanct was / en dese dingen t'schepe gedaen hadde / de soldaten dit rieckende (gelyck sy in sulcke saken vrij wat scherp vā reucke zijn) eñ eenē goeden voet ghevonden hebbende om haer t'onschuldigen / dewyle het tege alle Crijch-rechten was sulc goet wt belegerde stedē te vervoeren / hebben alle dien voorraet tē crijge behoorende en met eenen alle zijnē huysraet buydt gemaect. Doch hebben moeten het Costelicste weder keere.

S'daechs daer aen t'welc dē 23 Septembris was / wert de vyant op dē wech van Wouwe gesiē / recht op de stadt houdende. Ons peertvolck ende voetvolck vallen op hem wt. Dan soo hy quam aen de Bergsche Duynen / sloech ter rechter syden in ende trock lancx den santwech nā de Rijselberch ende de Noortgeest alwaer hy oock hem legerde. Alsoo t'water vande vaert / die sommige t'onrechte in hare Lantkaerten de Riviere-Zom heeten / voor de Sluysen aende Bagijne-poorte en Steenberghe-poorte wert op ghehouden / staen alle de weyen / die tusschen de Woutsche en Bagijne poorte ligghen / onder water / soo datmen vande voorsz. Woutsche Poorte int Noorden niet comen en can. De onse dan / keerden wederomme ter stadt in / ende zijn voor de Steenberghe-poorte wt ghevallen / met ontwonden ende vliegende vendelen den vyant tot vechten lockende / die hem binnen zijn Legher hielt.

Des anderen daegs heeft hy ooc zijn Leger geslagen int Suyden / t'welc hy van St. Geertruyts-bergh heeft wtgestrect tot al den Bal toe / daer in begrijpē de Burghvliet / den Suytgeest / den Rabergh / ende een deel vā t'Bergsche Bosch / dat int Oostē van der Stadt leyt. Den Rabergh wert also genaēt / na t' Rat daermede mē rabract / ofte daer op de

doode lichame vande onthalsde geleght werde. Wāt op dese bergh pleegtmē justitie te doē. De vyant heeft de Galge die daer op stont / een dagh of twee na zijn comste / afgehouwē en ṽbrant.

Dese bergh leyt int Suyden vander stadt / recht so men na Antwerpē gaet. S.Geertruyt / wert vā de superstieuse mensche gebiet tege de rattē en muysē. Sy pleegt voortijdē te wesen patronesse vander stadt / ende men seght datse Vrouwe vant Landt van Berghen gheweest is. Het Capelleken dan van S. Geertruyt dat eertijts op desen berch stont / heeft hem den naē ghegeven / hy licht recht aen t'verdroncken Suytlant.

Den Bal is een deel vant ackerlandt dat tusschen t'bosch ende de stadt ligt / ende t'beginsel vant vlacke-velt / twelc eensdeels na't Oosten / eensdeels na de Woutsche poorte sich wt-streckt.

Den Suytgeest is een ghehuchte / ende Burchvliedt een Dorp gheweest / daer t'slot was dat vande Francoysen / als vooren gheseyd is / verbrandt wert.

Het slot van Halteren / t'welck naer het dorp / daer't ghelegghen is / soo ghenaemt wert hadden die vander Tholen met ontrent dertich mannen beset. Niet dz sy meenden / dat het selfde den vyande soude connen wederstaen / maer om dat het dien vanden Eylande een schiltwachte wesen / ende haer vande comste des vyandts waerschouwen mochte. De vyandt dreygende t'slot met gewelt te wille innemen / hebben't de soldaten overghegheven behoudens lijf en goet.

Wt den Reygerstooren zijn dien dach twee te peerde zijnde / met eē grof stuck geschote. Men heeft daer na verstaen dat den eenen een man van name was / en dat hy t'Antwerpen soude begraven zijn wel met achthondert tortsen.

Des nachts en lietmē geene clocken de heele stadt over slaen / op datse den vyandt niet en souden dienen tot eenig hare aenslaghen.

Ontrent dese tijt hebben wy seer veel volcx van alle canten gecregen. De Heeren Staten / al hoe wel het Eylandt vander Tholen mede moest voorsien zijn / hebben ons een groote menichte van Nederlanders ende Schotten toeghesonden. Die van Vlissinghen / vanden Briel en van Oostende / hebben ons een goet deel wtghelesen volck ter handt ghedaen. Daer zyn ooch ghecommen onder t'beleydt van een Engelsche Capiteyn gheenaemt Capiteyn Bock ontrent tachtich mannen / van Geertruyden-berghe / die der Heeren Staten ghebedt verworpen ende haer onder d'Engelsche begheven hadden. Boven alle dese zijnder noch ses Vendelen wt Engelandt op den eersten Novembris ghearriveert. Sulcx dat het ghetal vande inligghende soldaten / die int eerste van het beleg niet meer dan vijfthien hondert en waren gemonstert / so te peerde als te voet / voor t'vertreck vande vyandt was gheworden tot vijfduysēt.

Maer so nu de Rit-meesters saghen dat den vyandt leggher sloegh / ende de stadt meende achtende datse oock wat doen moesten / om te tooghen datse mede mannen waren en den vyant onder d'oogen wel sien dorsten / zyn sy ghelijckelic ghegaen by dē Gouverneur Drury / versoekende dz het haer mochte gheoorlooft zyn den vyant te besoecken: Want datmen niet toeven en mocht / tot dat de vyandt t'Leggher tot aen stadts-veste soude hebben gebracht / als wanneer de Ruyterie egeenen dienst meer en soude connen ghedoen. Indien sy (t'welck sy vastelic vertrouwen dat ja) eenich voordeel op den vyandt krijgen connen / soude t'selfde der stadt boven maeten dienstelic wesen. Want dat door dien middel de vyandt verflouwen ende die vander stadt vercloecken soudē. Dat tot beyden seer dienstelic was /

indien de beleggers int begin vande belegeringhe eenighe schade leden.

Costelick dat het niet en was, het door van cloecke mannen / te lyden datse binnen der stadt souden besloten werden. Andere daerenteghen beweerden (want alle de Hopmannen daer teghenwoordich waren) dat alle overwinninghe onseker is: Indien sy vande vyandt overwonnen werdē / dat sulcx der stadt seer schadelic wesen soude: Eñ indien sy d'overhandt behielden / dat de vyandt die schade lichtelic soude connē dragē. Datmen te doē hadde met eene seer machtige en victorieuse vyant die seer sterck van volck was. Tis waer het wtvalen wert gemeenelic dē belegerdē nadeelich geoordeelt: Maer dz heeft plaetse / daer sy weynich in getale zijn / eñ also vande vyant omcingelt werde / datmen nz lichtelic nieu volck krijghen can. Maer den hoop van ons krijgsvolck was passelick groot / ende wy creghen alle dage wt de - Veenichde Provincien verversschinge van volck / door de goede gheleghentheydt van onse haven. Paulus Bacx het woort hernemende / gaf voor antwoorde: wy weten oock wel (seyde hy) datmen voorsichtelick handelen moet: wy weten oock wel dat den vyandt een machtich ende victorieus Leger heeft / ende dat hy seer sterck van volcke is / hebben ooc al dickwils gheproeft / wat voor soldaten dattet zijn:

Maer indien de Gouverneur nz en begeert der Ritmeesteren versoeck toe te staē / dz de selve machtige eñ victorieuse vyant ten laetsten met ghewelt inbreken / ende soo vele alsser harer waren / metten hoofde ende (ick sal zijn eygen woordē gebruycken) by de hayre wtter stadt in zijn Leger soude trecken:

Maer aenghesien andere daer seer teghen waren / dat hy niet een woort meer spreken en wilde / ende meynde alsoo naer huys te gaen. Maer wert ghehouden van den Gouverneur / ende d'andere die daer

teghenwoordich waren. Ende / seyde de Gouverneur Drurij /
Aenghesien dat sulcx streckt tot welstandt ende behoudenisse van de
stadt / soo en wil ich daer niet langher tegen wesen.

Doen nam elck zijn wapen / beyde peert-volck ende voetvolck. Men
slater noch trompet / noch trommel / gelijk men ghewoon is / als men
het volck vergadert: Sy verwittighen elcanderen vanden wtval / ende
zijn ter bestemder uyren alte samen ghereet.

Ochtenbroeck een Edelman wt Hollant / wesende Cornette van den
Ritmeester Pauls Bacx wert voor wtghesonnen / om den vyant wt te
locken int vlacke velt / dat tusschen het Legher ende de stadt is. Hem
volghen veerthien of vyfthien harquebussiers / ende rijden alsoo te
samen recht op het Legher aen. Daer is dicht aen stadtsveste eenen
leegen wech / die vande Steenberghe'sche poorte leyt nae de punct
vande Helste / ende wert bedect van Variboogaertsberch / welke aen
dese punct eyndicht / ende een valleye maect. Lancxt desen wech /
ryden de Lanciers na de voorsz. valleye met neerghevelde lancien / om
niet gesien te werden vanden vyandt / die zijn Legher hadde op den
Rijssel-berch / ende op den Noordt-geest.

De harquebussiers van Marcelis Bacx / voeghen haer by de Lanciers.
Baxen hadden den voortocht / dese volchde de vane van Willugby /
Ende Parcker was inden hindertocht.

De vyant die weynighe siende / welke met Ochtenbroeck naer hen toe
quamen / sont haer teghen een goede menichte musquettiers. Int velt
daer Ochtenbroeck met de zijne was / zyn seer veel aerde wallen / die
bewassen zijn met doornen ende distelen / dienende om de Ackers van
elcanderen te onderscheydē. Dese namen de voorsz. musquettiers al
vast in. Eñ t'er wylen sy met Ochtenbroeck schermutseerde / d'onse
die achter Variboogaerts-bergh stonden / dit siende / eñ seer blyde
wesende van dese seer goede ende gewenschte gelegentheynt / vallen

eens loops midden onder de vyant. De Trompetten blasen / en elck doet zyn beste metter lancie / ry-sweerden en petrenalen: Houwen en stekẽ wasser geen ghebreck. De musquettiers worden van achter haer wallen gedreven / en en sagen niet schoonders van haer geweer wech te werpen en te bidden om ghevanghen te worden. Vele moesten't metter doot besuyren en vele werter gevangen: Want sy waren so van d'onse omcingelt / ende van haer Leger afgesneden / datse niet en condẽ ontvlieden.

De vyandt medelijden hebbende met zyn volck / sonden wt het Legher drye vanen Ruyteren tot harer hulpe / maer die werde haest vande Baxen / welcke de voortocht hadden / inde vlucht gheslaghen / ende bedwongen / sich op den Rijsselberch te houden / om aen te sien het vangen ende dooden van hare arme musquettiers. Geduyrende het ghevecht / zynder eenighe ghevanghen binnen ghebracht: Ende onder de selfde eenen sekeren jonghen Edelman / de susters sone van dien Groesbeke / welcke eertydts Bisschop van Ludijck gheweest is / toeghenaemt Amsterode / was overste Lieutenant van een seker Regiment Hooghduytschen / en hadde int aengesicht een groote quetsure ontfanghen.

De onse hadden voorgenomen strack weder na de stadt te keeren / soo haest sy den vyandt eenighe merckelicke afbreucke souden hebben ghedaen / sonder te vertoeven / tot datse de gheheele macht vant Legher op het lijf krijgen mochten / dewijle sy daer toe te swack waren. Mochten derhalven / als eere genoeg behaelt hebbende / vryelick ter stadtwaert weder keeren / vele ghevanghenen met haer ten thoone inbrenghende / en hadde gedaen den yver ende het groot herte van Parker / welcke niet en conde lyden dat des vyants ruyters ontloopen waren ende soo gherustelick stonden aen en saghen hoe men met haer voetvolck vast ommespronck.

Haer dan aenvallende / daer sy soo merckelick voordeel in hadden / heeft haer wel een reyse ofte twee aen het wijcken ghebracht / maer soo hy ghenootsaect wert sich op den bergh mede te begheven / die den vyandt in hadde / om haer van daer te drijven / daer nu het gheheele Legher in de wapen was / en des vyants ruytere onderstant ende nieuwe herten gecregen hadden / en gelijchelic op hem alleẽ vielen / scheelde het seer weynich / dat hy niet oft door de menichte overloope oft ten minsten ghevangen wert.

Dryemael grepen hem de vyandt: Dryemael ontsettede hy 't haer / sic mannelic met den sweerde weerende. De Baxen ende Pouly siende het ghevaer / in het welcke de Ritmeester Parker was / ende gheprickelt wesende / door eenen sonderlinghen yver en begeerte / om naer haer ghewoonte allesins eere te behalen / liepen met eenen vollen loop int midden vanden vyandt / daer sy ten dicsten waren: Achtende dat de behoudenisse van een so dapper man verre ginck bovẽ allen buyt / boven alle ghevanghenen / ende watmen meer dencken ofte segghen mochte van eenigh ghewin / die inden Krijch te verkrijghen is. Waer door eenighe die in het eerste ghevecht ghevangen ende noch in stadt niet gebracht en waren / ontrēt t'seventich in getale / metter haest werde omgebracht en eenige ontquamen tegẽ haer eygẽ hope. Door de comste dan vande onse wert Parker een wijde baen geopēt / om de vyant te ontgaen.

De Baroen Willughby / en den oversten Wilfort / quamẽ recht aẽ wt Hollât / so men juyst besich was met buytẽ te vechtẽ / eñ sond' ergens onder eenich dack te gaen ofte haer te ververssen / begaven sich buyten met een goede menichte van voetvolck om de Ruyterie met meer volck by te staen.

Ten lesten is de Ruyterie als volcommentlick volbracht hebbende haer voornemen in seer goede orde na stadt de gekeert. De vyant volchde haer wel in grooten ghetale / wtter maten verstoort zijnde dat haer Parker soo wtten clauwen was ontrocken / maer en conden niet met allen wtgerichten.

Parker hadde al eenighe musquetschoten op zijn wapen ontfanghen / dan was onghequetst / mits hy een schoot-vrije harnasch aen hadde. Daer t'besonderste ghevecht hadde gheweest lach het allenthalven vol doode lichaemen / soo van menschen als van peerden. Van onse Ruyteren zynder vier ofte 5 doot ghebleven / maer daer waren veel ghequetste / ende de schade van peerden was ongelijc meerder. Men seght datter vande vyandt soo eens soo anders boven de twee hondert doot bleven. Dits ghebeurt opdent xxv [25] Septembris / na den middach.

Ondertusschen so de Ruyterie metten vyant vochten / braken de metsers af sekere overghebleven muyren vant Bagijnhof / op datse den vyandt niet en souden dienstich zijn teghen de stadt.

Stracx na dit ghevecht vercorte den Vyandt zijn Legher twelck hy seer wijt ghenomen hadde / ende verliet den hooghen Noordtgeest / sich selven daerenboven oock wel sterck begravende / soo int Suyden / als int noorden der stadt / teghen het wtvallen vande onse. Want hy en hadde hem niet ghehoet voor dese wijze van doen / en hadde oock noyt ghemeent / dat sulcken herte ende kloeckmoedicheydt in die vander stadt souden gheweest hebben.

Ontrent den avondt zijn te samen ghecommen / de Heere Drossaert / Burghmeesters ende Schepenen by welcke haer hebben gevoecht de Capiteynen / Deer / Schot / Basquivile ende Salsberrij / om ghelijckerhandt t'samen te raetslaghen van het ghene tot

behoudenisse der Stadt noodich wesen mochte. Ende naer desen / is oock dit alle tijt onderhouden / dat de Gouverneur selve / met de voornaemste vanden Krijch-raet / op het stadthuys eens s'daeghs zijn ghecomen / ende ghesproken hebben van dijnghen die den tegenwoordigen standt van saken aen gijnghen. Het welcke een seer prijselicke sake is / sonderlinghe in een belegerde stadt. Want voor desen middel werden lichtelick de beginselen van swaricheden tusschen soldaten ende burgheren (die op sulcke tijden seer haest rijzen connen) wech-ghenomen / ende indien van weersyden yet onwetens ende onversiens / tot nadeel van d'een ofte d'ander voor misverstandt is gheschiet / can tselfde / sonder groote moeyte ende swaricheydt / verbeterd werden.

De Magistraet dan / op dat het emmers aen hare neersticheyt niet en soude ontbreken / heeft van dien tijdt af altydt tweemaal des daeghs vergadert / te weten / ten acht uren voor den middach / ende des namiddaechs ten twee uyren.

Willugby begeerde vande Magistraet / dat de burgherie sich wapenen / ende inde stadt op de straten hare wachte houden souden. De sake was soo verre gebracht / dat de Hopmannen / ende alle andere Amtliede alreede waren ghekoren. Maer soo vele sich ontschuldichden / wt oorsaken datse geene wapenen en hadden / als die t'andere tijden haer vande muytende Francoysen waren afghenomen / en isser niet meer naer gevolght.

Den acht en twintichsten deser maent / is Thomas Morgan / die eertijts Gouverneur vander stadt was gheweest / wt Engelandt weder ghekeert. Dese was vande Coninginne ende de Staten ghesonden / om in plaetse van Sr. Willem Drurij Gouverneur te wesen. De Staten

hadden te voren ghesonden den Monster-heer Lancelot Parasijs / met last / om die vanden Krijghrade / ende de Magestraet aen te seggen / dat het hare Majesteyt hadde belieft / weynige daghen gheleden haer ende den Heere Baroen Willugby aen te schrijven / harer Majesteyts goeden wille te zijn / dat Morgan Gouverneur wesen soude / tot welcken eynde sy ooc sonden de brieven van hare Majesteyt selve. Dat over sulcx sy niet en begeerden yet tegē hare Majesteyts wille in desen te doen. Dat daerom den Ridder Drurij de plaetse hadde in te ruymen aende voorschrevē Morgã / die seer haest met harē bestelbrief daer soude gesondē werdē. Den inhoud der brieven vā hare Majesteyt Willugby / was dese:

Haer v̄staen te hebbe / dat de Prince vā Parma voor hadde / Berghen opden Zoom te belegeren: Ende dz daerom het haer goet ghedacht hadde het Gouvernement vande stadt den Ridder Morgan te bevelen / op datse tegens het geweld des vyants mocht te beter versekert zyn: Dat hy over sulcx de goede bandt metten Heeren Staten aenhouden soude / op dat Morgan van stonden aen inde plaetse van Drury mocht ghestelt werden / mits hy onlancx gelede haer vande State was gerecomandeert. Dat sy gants niet en twijfelde vande ghetrouwicheydt ende cloeckheydt van Drurij / maer dat de langhe ervarentheydt die Morgan in krijchsaecken hadde / ende de genegentheydt van het ghemeene volck tot hem de eenighe oorsake was deser veranderinghe.

Het gene de Coninginne segt vande ghenegentheydt des volcx tot Morgan ende vande recōmandatie der Heeren Staten / is also gheschiedt.

Willugby en hadde Morgan ten besten niet besint. Daerom Morgan merckende / dat hy op de gonste van Willughby niet steunen en mochte int behouden van het Gouvernement van Berghen / ende

datter oock seer vele na stonden heeft hy zijn beste ghedaen om de Magistraet en de Burgerie seer aenghenaem te wesen / door welcken middel hy oock de gonste vande Heeren Staten en met eenen brieven van recommandatie / aen hare Majesteyt soo vande Staten als van de Magistraet van Berge vercrege hadde.

Ondertusschen hadde Willugby Morgan door eenighe practijcke van het Gouvernement gheholpen / ende Drury daer in ghestelt. Maer want sulcx geschiet was sonder verwillinghe vande Staten / daerom hadden sy aen hare Majesteyt gheschreven / op dat niemant soude bestaen / sich in desen tegē haer bevel te stellen.

Na de cōste van Morgan isser seer veel gheschils gheresen / niet alleen tusschen beyde de Gouverneurs / maer oock onder de Hoplieden ende ghemeene soldaten selve.

De Enghelschen hielden het meer met Drury dan met Morgan / de Nederlanders ende Schotten volghden de syde van Morgan: Willugby droech Drury teghen Morgan: Daeromme gaf hy wel het Gouvernement vander stadt aen Morgan / maer stelde Drury over de schanssen: Segghende dat hy dit dede / om dat hare Majesteyt alleene vande stadt ende niet vande schantsen gheschreven hadde. Morgan daerentegen beweerde / dat sulcx seer ongherijmt was / overmits de schantsen ende de stadt aen een hinghen / ende noyt verscheyden Gouverneurs en hadden ghehadt.

Het quam seer wel te passe / dat de Grave van Solms / ende den Generael Viliers wt Zeelandt aenquamen / juyst op dien tijt / als de Gouverneurs (ter oorsaken van het Gouvernement) aldus twisteden / om haer tot vrede ende eendracht te vermanen. Niet te min / Drury wert ghestelt over alle de schantsen vander haven / ende Morgan over de stadt.

De gene die het met Drury hielden / werden ooc op de schantsen geleyt. Drury quam seer seldom inde stadt / seldom sprack hy met Morgan / oft daer en rees altijts eenich ghekijf / ende claeghde oock seer vande Heeren Staten ende vande Magistraet. Dese oneenicheden mishaechden de Heere State grootelicx / te meer / aengesien haer bevel soo oentlich werdt wederstaen. Een yeghelic vreesde / ende was besorcht wat hier af noch t'en laetsten soude moghen commen.

Den negen eñ twintichsten deser maent / is den Impost vande wijnen ende byeren verpacht / ende gheduyrende de belegheringhe van allen betaelt ghelijck te vooren.

Des daeghs daer aen / heeft Willugby wederomme eenen wtval ghedaen, op de gene die int Noorden gheleghert waren. Doch hoewel hy byna den selfden wegh ingijnck / die inden eersten wtval ghebruyct wert / en heeft daer mede niet sonderlinck wtgerecht. Want de vyät handelde veel voorsichtiger / ende droech goede sorge / om van achter Varibogaertsberch nz verrast te werden / gelijk inde eerste wtval geschiet was. T'voetvolc hout sich oft binnen de loopgraven vant leger / oft achter de heggen die t'en naesten by t'leger waren / eñ en vallen de onse niet meer aen als te vooren. Ons voetvolck stelde sich in slaghoorden ontrent een musquetschote vander stadt. De Ruyterie raecten nochtans aen elcanderen / eñ van weersyde wert dapper gevochten. De onse houden hart aen / de vyandt wederstaetse mannelick: Elck doet zyn wterste cracht. Het peert van Pouly die de Vane van Willughby leyde wert onder hem gheschoten. Hy neemt stracx een ander om te wreeken zyn verlies.

Onder andere wert een Corporael van de Grave Nicolas cloeckelic vechtende gevanghen. Marcelis Bacx int schermutseren sekere

Albanoy's bejeghenende / ende eerst met zijn sweert den selven onder de wapenen dweers doorsteken hebbende / grijpt hem by den cop ende treckt hem met ghewelt wt het midden vande vyandt / met Peert met al / hoe seer hy oock socht te ontworstelen ende brengt hem so gevanghen af. Naer het volbrenghen van dese cloecke daet / is zijn Peert onder hem dootd ghevallen / als het nu zijnen meester onghequetst metten buydt in sekerder handt ghebracht hadde / want het was dweers doorschooten.

De stucken die op de katte vande Minnebroers ende op de Steenbersche Poorte ghestelt waren speelden dapper / verscheyden mael man ende peert inde lucht werpende. Maer de vyandt en flaude daerom niet met allen / ende waren onghelijck meer van ghetale dan de onse. Het scheen dat het een eerenstrijdt ende niet om lijf ofte om leven te doen en was / alsoo van weder syden ghevochten wert. Den avondt ende de aencommende duysternissen hebbense alleen connen scheidt.

De Ridt-meesters / Lieutenanten / Cornetten / Quartier-Meesters en Corporaels ende ghemeene Ruyters hadden al te samen verscheyden schooten op haer wapenen ontfanghen. Doch daer waren weynich ghequetste / ende de meeste schade was onder de Peerden gheschiedt. Hoe het metten vyandt ghesteldt was / is my onbekendt.

Die van het Suyden hebben op den eersten dach Octobris begonnen haer loopgraven te maecten vanden Bal af tot de Lazarie toe. Twee daghen daer nae quam eenen sekeren Spaengiaert overghevallen / die eenen doorsteken hadde ende daerom over quam / gelijk hy seyde. So dese ghevraecht wert na de gheleghentheydt van het Leger / seyde hy / datter sterck was dertich duysent Mannen / ende datter waren

ghecommen ses Metale stucken / boven de welcke men alle uren noch andere vijftich verwachtte. Datmen voor hadde de stadt met dese aen de Water-Meulen te beschieten. Sulcx dat hy scheen te bevestighen / het gheruchte van t'sestich stucken Gheschuts die in het Leger souden gecommen zijn. Dese wert gesonden na den Prince Maurits / ende de Heeren Staten. Want Maurits Sone vandē Doorluchtigen Vorst den Prince van Orangien / was gecomen inde plaetse vāde Grave vā Leycester die na Engelant was vertrockē herboden zijnde van hare Majesteyt .

Dese jonge Vorst staet te worde een dapper wreker vande Moort zijns Vaders / en cloeck voorvechter vande Nederlandtsche vryheyt. Emmers heeft hy (daer tot de goede Godt noch voorder zynen seggen gheve / tot dienste des Vaderlants) d'eerste geweest die den voorspoedighen loop vande Prince van Parma heeft gesteut / en dien wyt vermaerden Velt-Heere ghedwongen / zijn leger van voor Bergen te doen opbreken ende wederom te brengen vandaer hy ghecommen was sonder yet wtte richten / daer hy nochtans niet anders en was gewent dan altijd te winnen en ooc de geweldichste steden van Nederlant te dwingen.

Nu aengesien den wal aen de watermeulen te swack was om t'Cannon te wederstaen / heeft men den selfden bestaen te stijven ende dicker te maken. De Magistraet seynt wt deser oorsaken den Burgemeester Suylant na Zeelandt aende Staten / om te versoecken eenigen onderstant van middelen totter fortificatien / aenghesien de stadt in veel plaetsen seer swack was / onversien van gelt / van arbeyders en alderhande nootelicheden / daer nochtans de vyant de selfde alle dage meer ende meer becijngelde / eñ zijn wterste beste dede om die te becommen.

Op den tweeden dach na t'vertrec vande Burgmeester begost de vyandt een schants op te werpen daer de Lazarie gestaen hadde / t'welck so na de stadt was / datse lichtelic de selfde met haer hant geschudt bereycken conden. Doen hielt alleman voor seker / dat de vyant oock van die cant de stadt beschieten wilde.

Op den wech van Calmthoudt werden gesien groote menichte van wagē en karren / die de peerden nauwelic trecken en conde / en met groote moeyte (soot scheē) na de stadt gedrevē werden. Beyde burgers en soldaten meynden anders niet / van dat hier de ander stucken quamen daer van den overlooper gesproken hadde.

Daerō vallen de Burghers aent maken vande borstweeren tusschen de Woutsche eñ Bagijne poorte / om ten minsten daer op de vest vrij te zijn voor t'hantgheschut des vyandts. Sy breken ooc af de muyrē vande Woutsche Poorte te die noch te hooge waren / op datse egeene schade en deden wanneer de vyandt daer op soude moghen schieten. Daer wert mede eenen wech gemaect voor de hoven die aen den teen vande wal quamen / op dat de Ruyteren even wel beneden lancx de walle souden mogen blijven rijden / indien de vyandt de stadt beschoote.

Maer dē vyant en was niet eens in den sin gecommen vande stadt te beschieten / hy en hadde oock met die wagenen geen geschut / maer schuytē gebracht / hy loerde op wat anders / gelijk d'uytcomste geleerd heeft.

Des daeghs daer aen / het welcke was den sevensten Octobris / zijnder noch vyf ende twintich vendelen voetvolcx in het noordt-legher ghekommen / vande welcke Overste was / de Grave van Egmont / soo men seyde. Dese voorsz. vendelen sloeghen neder op den leeghen Noordtgeest.

Daer is eenen Dijck int Noortlant by Beumoer / diemē eesterdijck heet / omdat hy t'anderen tijden met Eesters is bepland geweest. Daer hy aen Dryannelandt comt / verandert hy van name / ende wert den Dryannelandtschen Dijck ghenamēt. Desen Dyck begint aen den leeghen Noordtgeest / ende loopende naer den Noordlandtschen dijck die aen de Zee comt / scheidt eerst de polder van Beumoer / ende daer naer Dryannelandt van het Noordtlandt af / makende also eenen dryewech daer hy aen den Zee-dijck comt.

De Heeren Staten hadden over langhe desen voorsz. Dryannelandtschen Dijck doorghesteken / op goede hope dat het water voor het Geusegat in Dryannelandt / ende aen Barlebas int Noordtlandt inloopende / door het gat inden Dryannelandtschē Dijk t'samen commende / ende een merckeliche scheuringhe makende / den vyant soude benomen werden den middel om op dē Noordtlandtschen Dyck te commen. De vyant wert seer dickwils opden Dryannelandtschen Dijck ghesien / alle gheleghentheydt seer neerstelick besichtende. De onse dencken stracx watter schuyldt / en vermoeden sterckelick / dat hy voor hadde een brugghe over dit gat te makē / om also op den Noordlandtschen dijck te gheraken / ende dien inhebbende / onse schepē te beletten / datse onse Haven niet en souden moghen aen doen. Daerom wasser seer veel van desen dijck te segghen. Eenighe willen datmen hem t'eenemael slechten sal. Andere / datmē op den dryewegh / die inde vergaderinge vande dijcke was / een bolwerck op werpen soude.

De sake wert met den Grave van Solms verhandelt. Maer also het eerste soude geweest zijn eenen al te grooten arbeyt eñ cost / sonder eenige vrucht / mits den dijck geeffēt zijnde / beter dan te voren / den vyant dienen soude / en dat het tweede nz sonder perijckel en was /

wt oorsaken / dat de vyant so nae by lagh / en heeft men geen van beyden gedaen.

Dien nacht dan / welcken na de x [10] Octobris volghde / nam den vyandt den dijck selve in / leggende twee groote sloepe int gat en daer mede zijn volck oversettende / tot dat hy / na eenighe daghen / daer een brugghe over sloegh. Opden selfde tijt / nam hy mede in den Matteberghschē dijck vande welcke wy hier vooren ghesproken hebben / inden aenslach die hy opt Eyland vander Tholen gemaect hadde. Op desen Dyck brachte hy zijn gheschut / ende benam die vander Tholen de Vaert op Hollant.

Aen het gat vander Tholen is den dijck op twee plaetsen door ghesteken / ende daer is mede een schants ghelegh / diemen het Geusegat heet / nae seker gat dat Rolle inde eerste oorloghe daer ghesteken hadde / eer hy met zijn volck van Dragon ⁶⁾ daer gheslaghen wert: Het welcke geschiede inden Jare duysent vijfhondert LXXII [1572] 7).

Recht int gat vander Tholen lagen op ancker sommige Orlochschepen / de welcke de vyandt dede ruymen met zijn gheschut / het welcke hy op den dijck teghen over het Geusegat ghebracht hadde. Tegen over Barlabas lach den Admirael van Zeelant / met noch een ander schip van oorlooghe. De Viceadmirael Joos de Moor / den vyant / alst dach gheworden was / op den dijck ghewaer wordende / lost twee ofte drymael op hem. Maer hy hadde hem inden dijck begraven / sulcx dat het schieten van Joos de Moor niet veel en dede. De vyant hadde oock hier drye stucken gheplant: So dese begonden te spelen / werden dese beyde schepen ghedwonghen haer vertreck naer Roomerswael te

⁶ [Mondragon](#)

⁷ Zie [Waterschans 1999-4, pag 159 ev](#)

nemen / naer datse met eenighe schooten dweers doornaeyt waren niet sonder verlies van eenighe scheepsoldaten ende matrosen. So onse Schepen wtter Haven liepen d'eene naer Hollandt d'andere naer Zeelandt / heeftse de vyandt mede met zij Gheschut bestaen te groeten. D'eerste niet teghenstaende datse al eenige scheuten hadden ontfangen / voeren nochtans deur / ende vervolchden hare reyse / twee vande leste zijn te rugghe ghekeert / vande welcke eene tweemael ghetreft was / sulcx datter doot gheschooten was een Burghers Vrouwe met haer kindeken / het welc sy op de schoot hielt / ende noch twee andere soldaten vrouwē seer gequetst / vande welcke d'eene haer rechterhant afgeschote was / die niet lange na datse inde stadt was gebracht / den geest gaf. Dit waren vande ghene die wt vreesse des vyandts naer Hollandt ende Zeelandt vluchteden. Want in het beginsel van het belegh / hadden sommighe sulcken schrick datse meenden haer eenighe behoudenisse te wesen wter stadt te connen geraken. Welcken schrick niet en wert vermindert / als de Hopmannen selve hare huysvrouwen met pack ende sack doorsonden. Die gasten oock / welcke gheen soldye en ontfinghen / ende onder niemandts eedt en stonden / levende alleenelick vanden buyt in aller dertelheyt ende Godloosheyt / verlietē de stadt met menichten ende gaven ghelijck Melckoeyen om paspoort te krijghen / op datse daer wech maken mochten.

Ontrent den avont quammer een schip wt Hollandt / na het welcke den vyandt veel schooten schoot / doch daer en wert maer eenen soldaet dootgheschooten / die by den styerman aen het roer stondt. De Ruyterie claechde seer van Hoy voor haer peerden / maer de clachtē sijn stracx gestilt / door dien daer Hoy ghenoech wt Hollandt wert ghebracht.

Ontrent dese tijt hadden de soldaten van Geertruybenberch ghenomen eenighe Schepen gheladen met delfs-bier / boter / kase / peeckel harijnck ende olye / die sy in onse haven brachten. Dese schepen hadden bescheet vande Heeren Staten om na Antwerpen ende na Breda te varen. De Coopliden saten te Geertruydenbergh gevanghen / ende haer bescheet hadden de soldaten daer aende galghe ghenagelt. De onse wilden dit nadoenende oock schepen aen halen / maer het is haer vande Heeren Staten verboden gheweest / ende hebbent nagelaten. T'goet dz de Geertruydebergenaers hier ghebracht hadden / is voor last vande Staten den Coopliden na het vertreck des vyandts wedergekeert. De Staten sonden die vander Tholen verversschinge vā peert ende voetvolc / welcke aen Venus-dam teghen over Roomerswael landen.

Alsoo de vyant zijn beste dede om ons de haven ende Vaert te benemen / die vander Stadt doen mede haer wterste neersticheyt om de selfde te behouden / maken daerom op eenen tydt verscheyden nieuwe wercken / vande welcke het eerste op de Noortdijck vande haven is ontrent vijf hondert vyf ende tachtich / voeten vande Noortschants na de stadt toe / ghenamt de Papenmutse. Opden Havendyck aende Helste heeft men een borstweere ghebracht. Stavast is begonnen s'nachts voor den xiiii^{den} [14] Octobris. Op den Noortlandtschen Dijck is een plaetse / diese Barlabas heeten een duysent een hondert ende vijf voeten vande Noortschants. Hier is den dijck in twee plaetsen doorghesteken. Dese gaten verhinderden alleen den vyant / dz hy zijn geschut nz en conde brēgen om op de Noortschants te schieten. D'onse vresende dz hy ten langen lesten ooc hier doē mochte / gelijk hy int gat vanden Drieannelātschen dijck gedaē hadde / nemē de plaetse selve eerst in / en werpe daer eē Schants op /

die t'gemeẽ volc dẽ name vã Stavast gegeven heeft / om datmẽ hier staẽ en den vyant schutte moeste om de have te bevrijdẽ.

Om De Schants in haest op te maken heeft men vande burgheren ende sonderlinghe vande Backers ende Potbackers de Mutsaerdt ghehaelt. Maer want de plate die van Romerswael tot voor by onse haven strect / seer hinderlich was den ghenen die lancxt daer ter haven in wilden / sulcx datse haren streeck al te naer aen het gheschut vanden vyandt nemen moesten / hebbẽ de schippers eenen anderen vaert ghenomen van achter Roomerswael om / ende quamen alsoo van't Suyden inde Haven / het welck veel min perijckels was. Want tusschen die plate ende den dijck / daer de vyandt zijn gheschut hadde / loopt de Schelde / ende en is daer so heel wijt niet t'er oorsaken vande voorseyde plate / invoegẽ dat de schepen het geschut vã dẽ vyant niet mydẽ en conden.

Des vyants gheschut stont van Stavast weynich min als twee duysent voeten / ende en conde het selfde niet naerder de mondt vande Haven brenghen / wt oorsaken van dese schants. Alhoewel hy dan na alle de schepen schoot / die ter haven in quamen / en heeft nochtans noyt yemandt meer ghequetst / het welcke merckelick van God scheen te wesen.

Aen het Thoolsche gat leydt een verdroncken Polder / diese Brooloose heeten / die sich Westwaert wtstreckt / tot aenden Steendijck toe.

De Staten van Zeelant hebben voor desen Polder / dicht aen den dijck van t'lant vander Tholen een nieuwe haven ghegraven / die recht tegen over het Molsgat (een schantse soo ghenaeemt) wt coemt inde Riviere van Eendrecht. Door desen middel is het Eyland ghesterckt / ende een seer bequame Vaert ghevonden om nae Tholen te varen: Want door des vyant gheschut was het gat vander Tholen heel onveyl geworden.

Van die tijt af en heeft de vyant met zijn gheschut niet met allen wtgherecht.

Acht Ruyters vande Bacxen / zijn met haer peerden na Lillo / op den derthienden Octobris afghescheept / alwaer sy wisten te landen / ende quamen ghereden ghelyck ofse van Antwerpẽ gecomẽ haddẽ. Door desen vindt hebben sy drye Hopmannen van den vyant met al haer bagagie ghecreghen / die van Antwerpen naer het Legher trocken / ende zijn wederomme te schepe mettẽ buyt na huys ghekeert.

Noch en was den twist van Morgan niet te niete. Den nacht / tusschen den XIII eñ XIIIJ. [13 en 14] Octobris / is den doorluchtigen Vorst Mauritius / metten Generael Dikers inde Stadt gecommen. Willugby hadde Morgan ghedreyght vast te setten / sulcx datter niet dan merckelick quaet / van dit verschil scheen te willẽ comen. Dande sake is door de comste van zijn Excel. aldus gemiddelt, dat Willugby so lãge hy tegẽwoordich in stadt is / over al soude comanderẽ / als Lieutenant van hare Majesteydt: In zijn afwesen / Morgan: Drury soude vertrecken. Is nochtans ghebleven totter ontleggheringhe toe.

Daer wert geseght / dat de vyandt voor hadde het overblyfsel vande Suytlantschen dijck in te nemen / op een leg water door het verdroncken lant / twelc alsdã drooge valt / om oock van die syde de schepen te beschadigen die onse haven soude willen aendoen. Men sach ooc merckelic int slick na Burchvliedt de voetstappen vande ghene die des nachts waren ghesonden gheweest om de plaetse te bespieden.

Op het Hooft werden Schantskorven gheset ende met eenen dry stucken geplant daer van het meeste een koghel schoot van xliij [44]

pont yzers / ende de twee minste van xv [16] pont. Alle de schantsen hadden ooch haer stucken / die alle gelijckelic op de vyant speelden / als de schepen aenquamen. t'Geusegat en sloech mede geen swijck. Den dijck daer den vyant op lach was door den gestadigen regen en het over en weer-loopẽ vande soldaten soo diepe / dat sy niet en wisten waer eenen voet stellen. Sy en hadden noch dele noch stroo: De soldatẽ moestẽ in hare loopgraven inden regen / onder den blauwe Hemel liggen / en daerenboven stondẽ de loopgraven vol waters. Het waeyde alle dage seer gheweldichlick. Sulcx dat de vyande wel Berghen opten Zoom scheen te belegeren / maer dat de belegghers selve vanden wint / vanden regen / en allerley onghemack belegghert waren.

Die vander stadt vanghen aen den Suytlantschen Dyck te slechten / Maer siende dat sulcx te vergeefs was / veranderen sy van voornemen. Aen het eynde vanden Dijck is een kreke. Alle de werelt oordeelde / datmen hier een schants opwerpen moeste / te meer / om dat aen dese kreke light een groot schor / daer het water seer seldom op quam / en de kreke conde den schants voor een gracht tegen den vyandt dienen. De Schelde is oock hier niet seer wijt / overmits het groote schor dat teghen over het Suytlandt light / daer eertydts het Zeeusche Tolhuys op ghestaen heeft. Daer lagen hier wel schepe van Oorloge op ancker: Maer indien de vyandt s'nachts zijn gheschut op den Suydtlandtschen Dijck met zijn sloepen hadde ghebracht / soude de Wtligghers wel soo haest van daer hebben doen verhuysen / als hy voor Barlabas ende het gat vander Tholen hadde ghedaen.

Joos de Moor / Viceadmirael van Zeelandt / de plaetse besien hebbende / seyde oock het selfde beneffens veel andere. Het ghebrack

aen Arbeyders. Willughby wil dat de Burghers de Schants maken souden.

Maer de burghers vermoeyt wesende van al het wercken / ende ooc ontsiende eenichsins den vyant / die niet verre van dese plaetse op het vaste lant zijnen Legher hadde / vielen weygherich / segghende / datmen onghelijck doen soude / wanneer men haer in soo grooten perijckel vanden vyandt / so verre buyten de stadt wilde doen wercken. Want dit schor was van Valckenburch / drye duysent een hondert ende dertich voeten. Valckenburch nu / was vande stadt vier duysent voeten / maken te samen seven duysent een hondert ende dertich voeten.

De Heere Drossaert / de Burghmeesters / ende beyde de Dienaren des woorts Gods / te weten / J. Baselis de oude / ende J. Baselis de Jonghe / doen soo veel by de burgheren / met haer te verthoonen wat sy den Vaderlande schuldich waren / datse seer ghewillichlick haren arbeyt aengheboden hebben tot het volmaken van het werc / belovende alle te samen sich gereedt te willen houden / om te wercke te gaen / soo haest als den Trommel slaen soude.

De namiddaeghsche Predicatie ghedaen zijnde / (want het was sondach) beghint den Trommel te roeren / volghens de ordre by de Magistraet gegeven.

De Burghmeester Suytlandt met eenige Wethouderen / ende Jacob Baselis de Jonge met de Ouderlinghen der Kercken / elck een spa inde handt nemende begheven sich ontrent den avondt t'er plaetsen / daer men de schants maken soude / ende werden gevolght byna van alle de burgeren. Daer wert oock een vane Ruyters mede ghesonden / om de burghers te beschermen teghen den vyant / of hy vā Burghvliet af gecome hadde. Maer alsoo het werck noch niet en was afghesteken / ende dat de ghene die het af steken souden / niet wel over een en quamen / en is van diē nacht niet met allen gedaen.

De Italianen / die ontrent S. Geertruydt gheleghert laghen / niet wetende wat dit te seggen was / reden vast over ende weer over / hier ende daer kijkende / wat die doch inden sin hebben mochten / diese met sulckẽ menichte op den Suytlantschẽ dijck / (Die recht tegen haer over lagh) sagẽ vergaderen. Men sachse op alle hoecken hare Schiltwachtẽ wt sette al te samen inde wapen en boven mate seer besich zijnde. Des anderen daeghs / het welcke was den seven thienden Octobris / heeft men met alle man bestaen te wercken / met grooter neerstigheydt.

Opten achthienden Octobris / hebben de onse wederomme eenen wtval ghedaen aende Steenberghe syde: Maer want de vyant sich binnen hielt sonder wt te comen / zijn de onse oock wederomme in ghekeert sonder yet wt te richten.

Die nacht welcke was na den twintichsten Octobris / heeft de vyandt gheemeent listelick ons de Noortschants afhendich te maken. Daer van ick de gheheele gheleghentheyht wat naerder moet verhalen.

[Boven](#) hebben wy gheseyd / dat onse Ruyterie twee Spaengiaerts in ghebracht hadden / een dach ofte twee eer wy belegert wierden. Dese waren inde bewaringhe van sekeren Enghelschen soetelaer / daer eenen Grimston Vendrich van Basqueville zijn costen cochte.

Door desen middel den Vendrich en de soetelaer te samen kennisse met de ghevangenen ghemaect hebbende / werden ten langhen lesten vande selfde ernstelick aenghesocht om eenighen goeden dienst aenden Coninck van Spaengien te doen. Het welcke sy merckende / zijn ghegaen by den Heere Willugby / den selfden ontdeckende / waer toe sy vande ghevangenen versocht werden / en vraghende wat den Heere Willugby believe soude / dat sy in deser saken souden doen.

Willugby belast hen / datse met de ghevangenen handelen souden van de Noortschants aen den Prince van Parma over te leveren.

Na langen handel dā ende veel woorden die sy met de gevanghenen hier over hebben ghehouden / zijn sy ten laetsten met malcanderen verdraghen / over het leveren vande voorsz. schants / als licht om doen voor den Vendrich / die dickwils het hoofd vande wachte daer op was / als het vendel van Basquivile de wacht hadde.

Alle saken zijn so beleyt gheworden / dat De Vendrich en Soetelaer sic (so het scheen) verliesende / met brieven vande gevanghenen aen den Prince van Parma / (aen den welcken sy al meer / desen aengaende / wter ghevangenisse hadden geschreven.)

Opten xx [20] Octobris metten donckeren / zijn gaen vinden den voorsz. Prince / die daerom was commen vernachten op den leeghen Noortgeest / hem aendienende / dat alle dinge veerdich en wel bestelt waren om het fort te leveren.

Men seght / dat hy noch twijffelde van hare trouwe: Ende dat hy daerom seer veel vragens hadde vande schants / vandē genen die daer op commandeerde / vā het krijghsvolck datter in was / vanden middel om het selfde over te gheven: Dat hy daerenboven haer den eedt af nam / van datse ter goeder trouwen handelden / haer doende ontfanghen het Sacrament des Altaers / (want alsoo heeten de Papisten het heylighe Avontmael des Heeren het welcke sy op hare wijze hebben verandert.)

Als hy nu / gelijk ghenoechsaem van haer versekert was / gaf hy haer elck een gouden keten / ende beloofde noch daerenboven elck een goede somme gelts / indien de sake gheluckelick mochte afloopen. Bestelt daer naer / een goede menichte van zijn wtgelesentste volc die met dese gaen souden / om de schants in zijnen name van haer te ontfanghen. Doet niet te min haer de handen op den rugghe met

lonten binden / ende voeght by elck eenen soldaet met eenen blooten pongiaert in de hant / om haer strax te doorsteken / indië men het minste vermoeden op haer onder wegghen krijghen mochte.

Willugby ondertusschen / voorsach de Schants wel met volck / ende leyde op de dycken / die van weersyden aende grachten commen / een goet ghetal musquetiers. Ende in het Poortgien daer de vyant lancx in commen soude / doet hy hanghen een yseren schof het welcke boven met een koorde vast was / op dat de selfde afgesnedē zijnde / en het schof nedervallēde den voorganc soude mogē benomē werden.

Alle saken dus bestelt wesende / verwacht Willugby de comste vāde vyant met groot verlanghen. Ten lesten commen sy voort ende treckende door het doorghesteecken Noordtlant also het leegh water was / vinden sy de poorte open / ghelijck haer gheseyt was van diese leyden. Daer is oock eenen al ghereet die haer in Spaensch vriendelick willecommen heet. Alsser nu ontrent vijftich vande voornaēste binnen waren / hout Willugby selve met zyn handt de coorde af daer mede het schof opgehouden wert / en verstoppt also de inganck / datter geene meer door en conden. Die van binnen vallen op de gene welcke inghelaten waren / daer van den meerderen deel zijn dootgheslagen ende d'andere ghevanghen.

Grimston metten soetelaer / alsoo de gene diese bewaerden seer verschricht ende verslagghen stonden / zijnt onspronghen. Als die van buyten sagghen dat het bedroch was / rucken sy met ghewelt de onderste pallesade om verre / ende doē eenen heeten aenval op de Schants. Maer en conden niet wtrichten / voor dien noch een tweede hekelwerck boven op de borstweere stonde / ende datse wel dapper werden ghegroet met het handtgheschudt van binnen.

De vyandt siende hoe hy gevaren was stellet aent loopen zyn wapen wechwerpende. Die op de dijcken verborgen lagen / springē wt met

een schrickelick ghekrijisch ende geruys den vluchtenden vyandt naeloopende / ende na datse tsamen op haer hadden gelost / en dede niet dan houwen / steken / ende slaen onder den hoop daer sy ten dicksten waren. Middelertijt quam het water vast aen. Vele dan vanden vyant / so sy meene te ontvluchten / vallen inde colckē en grachten van het Noortlant / eñ verdrijncken haer selven . Daer zijnder bovē de drye hondert doot gebleve / ende noch veel meer gequetst also men daer na wt eenighe ghevangen en verstaen heeft.

De besonderste gevangen en waren dese: Don Jan de Mendoze een passelich gedaecht man / die in't Gasthuys van zijn quetsuyren is ghestorven. End noch eenen anderen Don Johan de Mendoze / die noch een jonck man was. Gregorio Vites / Christophoro de Portes / Godefroy Gordon / Tristand Lignicabe / Alonso Idiaques / al te samen Donnen / ghelijckse de Spaengiaerts heeten / ende van goeden huysen. Des anderen daeghs en sachmen in beyde de Leghers geen Vendelen vlieden / het welck gehouden wiert: Als of de vyant daer mede zijn rouwe over het verlies van zijn volck te kennen ghegheven hadde. Die twee Spaensche ghevangen zijn opgehanghen / by vonnisse vanden Krijghraet / om datse ghevangen wesende / den Vendrich en den Soetelaer tot verraderie hadden versocht / dragende also de straffe van hare verkeerde trouwe / diese haren meester hadden willen bewysen.

Wt desen aenslach is voor ons veel goets gevolght. Want hier door waren wy t'eenemaal versekert tege alle verraderie / mits de vyant / dus bedrogen zijnde / oock de rechte Verraders (indien daer eenighe hadden moghen wesen) niet en soude hebben willen geloovē.

Hoewel nochtans alle de werelt in Grimston eñ dē Soetelaer berispte / datse de Religie versaect / eñ eenen valschen eedt gedaen hadden / sulcx datse oock by haer eyghen Natie / den meesten danck niet en

behaelden. Tis waer / sy loochenen dat sy't ghedaen hebben / maer nochtans seghtmen voorseker / dat eenen treffelickẽ man in Engellant (also sy daer henen gereyst warẽ / om vergeldinge voor harẽ dienst vande Coninginne te verkrijghen) op dese wijze haer aen hare Majesteyt heeft gherecommandeert.

Daer zijn vele ghewichtighe redenen / (seyde hy) alderhoogluchtichste vrouwe / om welcker wille dese behoorden vereert te worden met eenighe heerlicke gifte: Want indien sulcx bekomen die maer het lichaem hebben ghewaeght / wat salmen van dien doen / welcke, alle beyde ziele ende lijf in de waeghschale ghestelt hebben?

Wt Enghelandt krijghen wy seker tijdinge / dat het overschot vande Spaensche Vlote ontrent Schotlandt ende Yerlandt gestranght / aen de ondiepten gesteken / ende door groote stormwinden (ghelijck door de machtige hant van God Almachtich selve) meerderendeel was t'onder gebracht: Dat mede t'eenemaal om hals gecomen / oft gevanghen waren / die sich hier ende daer in Yerlandt aen landt begheven hadden. Sulcx datter maer seer weynighe schepen metten Hertoge van S.Lucas / haer beste deden / om achter om in duysent perijckelen ende vreesen / naer Spaengien te loopen.

Daeromme heeft men met het luyden van de groote klokke de Ghemeynte inder kercken opten XXI [21] Octobris / te samen geropen / ende God oentlich / voor ende na den middach / met danckpredicken ghelooft. Ende des avondts / heeft men het groot gheschut rontomme de stadt / en op alle de schanssen afgheschooten: De soldaten insghelick al te samen op de vesten vergadert zynde hebben verscheyden reysen alle haer roers ghelost.

Ondertusschen en hoordemẽ / noch en sachmen van al het steken der Trompetten / van al het trommelen / ende van al het luyden der

Clocken. De andere die geen roers en voerden / bonden aen haer pijcken elcke reyse eenen nieuwen bondel van stroo / daer in sy het vier staken / verheffende alsoo hare picken om hooghe / ende daer mede brillende / invoeghen dat het scheen / dat de gheheele stadt / ende alle de forten in enckel vyer stonden: Want boven dit vieren van de soldaten / waren allesins op de puncten vande vesten / ende binnen de stadt pectonnen opherecht. De soldaten riepen den vyant toe / dat de Spaensche Vlote quam om haer de Noortschants te helpen winnē. Van die tijt af begost den vyant meer ende meer te flauwen.

Een seker schip / geladen wesende met koorn / soo het meende in de Haven te commen / wert door den geweldighen wint gheworpen op het Noorden hoofd dat eertyts met de soutketen was afghebrandt. Hier op en dede de vyandt niet dan schieten / doch en raectet niet meer als drymael / sonder nochtans yemant te quetsen / het schip wert ten lesten door de neersticheydt ende cloeckheydt vande schippers binnen gebracht.

Het was alle daghe te vechten / ja alle uren wasser wat nieuus te siē op het pleyn dz tuschen de stadt ende des vyants leger was. Maer de Burghers door het geduyrich arbeyden moede ende mat zijnde / claghen datse niet langher so wercken en connen daerem versoect den Gouverneur Morgan aende Magistraet dat elcken burger na zyn macht op schattinghe soude ghestelt werden / om met dat gelt de wercken te besteden.

De Burchmeester Manteau doet den Breeden-Raet vergaderen / ende draegt haer de begheerte vande Gouverneur voor. Desen Breden-Raet bestaet wt den Nieuwen Raet / dat is / dē tegēwoordigē Magistraet / wt den Oudē-Raet / dat is / alle de gene die aen de stadt als Burgmeesters / Schepenen ende Rentmeesters hebben gediët / en wt

Raetslieden / dat zijn de gene die vande Ambachten ghekooren werden / om haer plaetse in desen Breeden-Raet te houden.

De begeerte vanden Gouverneur wert eyndelick goet ghevonden / ende door desen middel werden de burgeren van het wercken ontslaghen. Datter noch te make was / wert besteeft en vande annemers volmaeckt / volghens het besteck / daer op sy het aenghenomen hadden.

Ende soo men gebreck van deylen hadde / heeft men alle de Timmerlien wijnckels aengesproken / ja noch daerenboven sommige Leufven ende nieugeleyde Solders hier ende daer ten behoeve vander fortificatien afghebroken / welcke na de ontlegeringhe der Stadt / van stadts wegghen zijn betaelt ende wederom op ghemaect. Doch so dat noch niet en hielp ende datter noch meer dinghen gebreck waren / is de Burchmeester Suytlandt opten xxvj. [26] Octobris naer Hollandt ghesonden / niet alleen aende Heeren Staten / maer oock aenden eersamē Raet der stede Dordrecht / die ons groote vrientschap geduyrende ons beleggh heeft beweesen:

In de ledighe huysinghen van Jan Dajale waren sommige Schotten gelogeert / ent so sy vast wtbreken al dat branlick is / ende onder andere sekeren balc daer het dack opsteunde / vallen de huysinghen om verre / sulcx datter een oft twee daeronder doot bleven. Doch daer wert vā stonde aen op lyfstraffe verboden / dat niemant yet meer aen eenige huysen breken soude.

Op de vesten vande stadt ende vande Schantsen werden Pecktonnen vol houdt stroy en spaenderen ghesteldt om die aen te stecken ende lucht te maecken indien de vyandt erghens yet hadde willen op de stadt aengrijpen.

Op den seven ende xx.[27] Octobris heeft men de Marckt met de groote Clocke ingeluyt. Niet om datmen meynde datter veel Coopliden comen souden / maer de stadt is ghehouden sulcx jaerlicx te doen / om het recht vande selfde Marct niet te verliesen. Gheduyrende dese vrije Marct te weten ses wecken lanc / mogen alle voorvluchtighe in stadt vryelick commen (wt ghenomen straetschenders / die ghebannen zijn / ofte andere vyanden des landts) noch niemant en mach van eenighe schuldt gemaent worden / van die op de selfde marct gemaect is.

Des daeghs daer aen is zijne Excel. inde stadt ghecommen / om met zijne teghenwoordicheydt de soldaten en burgers moet te gevẽ / en sonderlinge om de fortificatien te besichtigen / en op alles ordre te stellen.

Op den selfden dach was de schattinghe (daer van hier vooren gesproken is) merckelic beswaert / en verhoogt het welc den burgheren gantsch niet aen en stondt. Daerom soo verstaen werdt / dat de Heeren Staten in't Eyland vander Tholen ware / zijn den Burghmeester Manteau en Willem Fransz Outburghmeester aen haer gesonden. Dese zijn met het ghevolgh van zijne Excel. des avonts ten thien uyren voor by des vyants gheschut / na Venusdam gevaren / ende brachten soo vele by de Heeren Staten te weghe / datse op den dertichsten Octobris beloofde haer totter fortificatien van Bergen te willen verstrecken tot drye duysent guldens toe daer van sy achthien hondert guldens stracx telden.

S'daegs na des Burghmeesters vertreck / verliet de vyant den Matteberghschẽ dijck. Die vandẽ Eylande gewaer werdende / steken het Leger in brant daer hy stillekens wtgescheyden was sonder t'selfde te branden.

Morgan brengt te weghe / dat die vande ses Gilden op het stadthuys by gebeurten waken met eenē Wethouder. Den tijt naecte vast dat de vyandt met grooter schande / eñ geen minder schade soude moeten opbrekē. Want geene hope vande stadt hebbende / en was anders niet voor handen / dan dat zijn Legher / door het geduyrich wtvallen ende schieten van die vander stadt / door ghestadich quaet weder eñ regen / mitsgaders door siecten die alsdan volgen / t'eenemael allenxkēs soude werdē t'ondergebracht. Daerom verliet hy op den xxx. [30] Octobris den Dijck van het Noortlant.

Die van t'Geusegat werdē zijn vertrec eerst gewaer / eñ roepēde aenden dijck met hare schuyten / en vinden sy niemandt dan eenen Hooghduytsch / die wel hertelic lagh en sliep / welcke opgewect zijnde / eñ siende dat hy eñ den dijck van zijn volck heymelick was verlaten / viel op zijn knien eñ badt zijns lijfs genade.

De brugge / die over het gat van Dryannelant gheslagen was / breken de onse terstont af.

Den nacht die tusschē dē 30, en 31. Octob. was / quam de vyant met xiiii [14] groote sloepe van Burghvliet afgevaren / om op't water wat te rooven. Maer niemant dan eenē armen Visscher van Roomerswael gekregen hebbende / keerde sy wederom, op de middach / van daer sy gecomē warē. Onse Oorloghschepen / hoewel sy onder seyl ware / en konden haer niet beseylen. Want sy roeyden met alle man / koosen de ondiepten / ende het was gantsch stil.

Zijn Excel. de Grave vā Solms / Barneveldt / Egmond / Valck / Vosberghen / met meer andere / quamen dien dach oock in de stadt. De soldaten / om de Heeren te toogē hare kloecmoedicheyt / doē eene wtval in't Noordē vander stadt / maer het was te v̄geefs / de vyant en quā niet wt.

De Burgherschants en was noch niet volmaect. Het gelt / daer van wy gesproken hebben / vande Heeren Staten verkregen zijnde / is de schattinghe vermindert / eñ het werck voorts aen eenighe huysluyden besteet.

De onse stellen op het Boeren-verdriet twee stucken gheschuts / ende schooten daer mede door de Valeye / die tusschen den hooghen ende leeghen Noordtgheest is / in des vyandts Legher wel dapper / sulcx datse dickwils met een schote (ghelijck als naderhant vande gevangenen is verstaen) tentē / oxoon wijns / tonnē yzers / eñ noch sommige menschen om verre wierpen. Teghen dit schieten sette de vyandt dese Valeye vol Schäts korvë / maer het hielp seer weynich / daer moesten der alle dage veel struyckelen.

Ondertusschen loopt een gheruchte / sonder datmen den eersten man wist / dat de vyant wt Holwegen een mijne hadde ghemaect / tot aen stadtsveste / om eenich quartier van den Wal te doen sprijnghen. Ende hoewel alleman dat voor geck achtete / doen nochtās t'water vāde Suytveste des nachts voor den 7. Novemb. eenen geheelen voet was mindert en leeger gewordē / wert die leugen voor waerheyt aenghenomen. Willughby selve met zijn twee ofte dryen / ghynck regelrecht naer Holweghen toe. Desen wegh is soo diepe / datmen gheen spysse en soude connen ghesien vande ghene die daer in waren / hoe hooge dat se oock de selfde op steken mochten. Niet teghenstaende dan dat de vyandt dicht daer aen op S. Geertruydtsbergh lagh / de heer Baroen en is nochtans niet eer wederomme nae de stadt ghekeert / voor hy en hadde met zijn eyghen ooghen desen diepen wegh van boven wel besien / ende bevonden datter gheene ghereedtschap / noch lyckteecken van Mijnen te vinden en waren. Laeroy Capiteyn vande Mineurs meende datter eenighe Aderen onder

inde aerde waren / langhst welcke het voorsz. water erghens verlopen was.

Den neghensten Novembris / quam de Grave van Noorthomberlandt / ende Den Generael Norrits / met een groot ghevolgh van Edellieden wt Engelandt. Men heeft alle het gheschut / cleyn ende groot / afghe-schooten / ende de groote klokke gheluyt t'harer aencoemste. De Grave was gecomen om Nederlant eñ Bergen opten zoom te sien. De Generael Norrits was vā hare Majest. gezondē aende Heeren State / om vā de selfde ond'stant voor Don Antonio Coninc vā Poortegael te soecke. Want de Coninginne was besich met een gheweldighe Vlote toe te rusten / om Don Anthonio weder in zijn Rijck te helpe / daer wt hy onlancx geleden vanden Spaengiaert verdreven was.

De Cornette Ochtenbroeck met 5. ofte 6. peerde reedt met eē volle galop ter poorten wt na den Sandtwech tot voorby des vyants Leger en grepē daer 2 ruyters / ende eene soetelaer met zyn karre vol biers / die sy spijs de vyant voorby zijn Leger met haer in stadt brachten. Maer om den jonge Grave met een vreemt schouspel te vermaken / isser eenen wtval by d'Engelschē voorgenomen teghen des anderen daechs. Wt de mijne die aende Poeyertooren is viel het voetvolc op het leger des vyāts / want over de gracht wert in aller haest een brugge geslaghen. Dese schermutseerden aen Holwegen met de Italiane die op S. Geertruytsberch lagen. De Peerden vallen ter Woutscher Poorten wt. Parker hout halte op den Wijngaert-berch: Poulij begeeft hem op het vlacke na Burchvliet. De Baxen en waren daer niet / want mē haer de wete vandē wtval niet gedaen en hadde. De Hoochduyschen die op de Raberch lagen / cōmen af int velt dz dicht onder dē berch lach / eñ allenkens naerdereñ blijvē nz verre vande Wijngaertberch staen. Vele begaven sich achter de heggen en canten / d'andere loockten ons volc

vast wt / hopende dat onse Ruyters wel souden onthaelt werden vande gene die achter de heggen en canten geleyt waren. Deer met hē nemende dertich mānen te voet / oft daer ontrent / drijft de Hoochduytschen van achter haer voordeel. Parker valt hier op aen / en d'arme Duytschē tot op de Raberch v̄volgen maect datter nz vele af en quamē.

Een jonc Edelman met namē Sarli Capiteyn vā eē vendel voetvolcx te peerde zijnde en met Parker dē aenval doēde / wert gevangē / mits zijn peert eēs loops tot int middē vant leger doorliep / sond' dz hyt ⁸⁾ op houdē conde / is daerna v̄wisselt met Don Jan de Mēdoze / beyde vast vā eenē ouderdō zijnde. Alle d'overloopers seydē eendrachtelic dz de Prince van Parma voor hadde het leger op te lichtē.

Op dē xj [11] Novembris werter eene generale wtval op de Steenbersche syde gedaē vā alle de Ruyters en knechte / weynige wtgenomē / om de wachtē aende Poorte en op de vesten hier en daer te besetten. Op dē selfde tijt liet sic ooc de Overste Balfort met ses hond't wtgelesen mannē / so Nederland's als Schotten hier vand' Tolen vinde.

Capiteyn Deer / leyde de voorloopers die den Schermuts beginnē soudē. De Ritmeester Marcelis Bacx / met zijn harquebusiers / hielt recht op des vyants Leger. Balfort stelde hem in slaghoorden op den Steenberghe'sche wegh: Die vander stadt op't velt dat ter rechterhant van desen wegh / na het Weste light. De Lanciers reden wat ter syden af na den Sandtwegh. Het voetvolc dat met Deer voor wt was gavē geweldich vyer op den vyant / die hem boven de borstwerē van't leger bloot toonde. Eenige ruyteren vanden vyant wtcommende / werden

⁸ ...zonder dat hij 't ...

heerlic met hantgeschut gegroet / maer liepẽ stracx weder na haer Legher / so haest als sy een of twee van haer peerden sage tuymelẽ. Dus liep de tijt vast deur / sonder dat sich de vyant ergens bloot gaf / maer hielt sic binnẽ zijne begravingẽ / die te sterc waren om van ons volck overloopen te worden.

Daerom keerẽ de onse weder in stadt / achtende datse genoeg hadde ghedaen met twee gantsche uyren lanck den vyandt te beroepen / eñ zijn Leger gelijk wel half bestormt te hebbẽ. Vã het voetvolc dat met Deer was / isser 4. doot gebleven en 12. gequetst / die de vyant vã wt zijn leger geschote hadde.

Des nachts tusschẽ de 11. eñ 12. November / steect de vyant het Noortlegher / eñ t'Slot van Halteren in brant / eñ ontrent dẽ 10 uyrẽ voor middagh op de 12. Novemb. ṽtrockẽ sy vandẽ Rijsselberg eñ vandẽ Noortgeest / wãt daer hadde sy so lange in slaghoorden gestaẽ / tot dat de hutten ṽbrant ware / eñ haer bagagie na het Suyde gevoert wert. Geheel dẽ wegh lanx welcken sy na t'Suyde trockẽ / sachmẽ hier eñ daer maer het opperste vande Vendels / mits de heuvelẽ eñ santbergẽ: Maer so sy aẽ dẽ Bal begondẽ te comẽ op de wegh vã Huberge / die aen't bosch van Bergẽ comt / daer moesten sy haer bloot gevẽ / sulcx datmẽ niet alleene de Vendels / maer ooc haer gantsche slaghoorden seer bescheydelick conde sien. Want sy eñ conden noch van heuvelẽ / noch van boomen ofte heggen bedect zijn. Hier werden sy wel dapper gequelt / vande stuckẽ die op de katte vande Boschpoorte stonden. Het was een ghenuchte om sien / hoe haer slaghoorden door ons geschut t'elcker reyse ghebroken werdt / tot datse eyndelick het statelick ende ordentelick trecken lieten varen / ende haer van elcanderen scheydende / so langhe met eenen vollen loop gelijkelick liepen / tot datse tegen ons schieten / met de naeste heuvelen / die in't bosch zijn / bedect wierden.

Den gheheelen navolghenden nacht / en hoorde men niet dan
trompetten / trommelen om te vertreckē / ende het hitsen ende hayen
vande waghen-liens / die de bagagie weghvoerden. Voor den dageraet
saghmen ooc het Suytleger aen allen canten in brant staen / Ende sy
trocken reghelrecht na Calmhoudt / stellende hare schildwachten op
verscheyden berge / om haer te waerschouwen / so die vander stadt
wtviele.

Alst claer dach gewordē was / trect Willugby met xxj. [21] vendelen
voetvolcx / en met alle de peerden ter Woutscher Poorten wt / met
hem nemende twee Falconettē. De schiltwachten vanden vyandt dat
siende / packen sich wegh: De onse nemen stracx in des vyants
Trencheen ende Legher: Het voetvolck bleef op den Rabergh staen: De
ruyterie rennen den vyant na / en comen aē den hindertocht /
jouwende / en geckēde met den vyant / op dat hy wt spijt / hem
keeren ende vechten soude.

Maer alsoo dat al om niet was / keerden sy wederom. Want het was
haer genoech datse het Legher / van sulcken Koninck / hadden
verweten zijn schandelick vertreck / het welck niet veel beter en was /
dan of sy wegh geloopē hadden: Weynige / die noch int Leger
gevonden waren / werden hier en daer dootgeslagen / wtgenomen
twee ofte drye vrouwen / welcken het leven geschoncken wert.

De Heere Baroē Willugby / dede t'samē in eenen rijncx roepen / alle de
Ritmeesters eñ Hopmannē: En alsoo de Ritmeester Marcelis Bacx absent
was / den vyandt met een deel ruyteren naghereden zijnde / dede hem
een goede wyle soecken / vā meeninge zijnde hem mede van wegē zijn
vromicheyt / gelijc andere / te vereeren. Maer want hy niet voort en
quam / eñde Ceremonie / die hy gebruyckē wilde / geen langer wtstel
en mocht lydē / dewyle hy't begeerde te doē so men de vyant noch in't

gesichte hadde / sic keerende na Deer / Knolles / Parker / eñ Poulij /
die vā zijn natie waren / en ooc mede na dē Ritmeester Paulus Bacx /
eenē Neerlander wesēde / seyde haer:

Want het een oude eñ pryseliche gewoonte is / dat die sic inden krijgh
/ kloeckelic en mannelick verthoont hebbe / eenige gedachtenisse vā
haer kloeckz eñ vromichz genieten: Eñ dat ick selve met mijn ooghen
gesien hebbe / dat in u al te samē zijn / alle die deuchdē / welke
vereyscht werdē in eerliche Ridders en kloecke soldate / daer van ich
tot getuyge roepe dē vyant selve / die daer hene trect / en dickwils
t'zijnder grooter schaden heeft bevonden / wat voor krijghslieden ghy
zijdt: Onse doorluchtichste Vrouwe hare Majesteyt van Engelant (wiens
bevel ick in desen / als harē Lieutenāt eñ Stedehoud / doe) vereert u al
t'samen met het Ridderschap:

Eñ elck int besonder metten sweerde soetelic op hare schouderē
rakēde:

Ontfanct (seyde hy) het gedencteeckē van hare Majesteyts seer goeden
wille en genegentheyt / het welke ghy met uwe kloeckheydt hebt
verdient.

Sy bedanctē hem hoogelicx / ende swoeren al t'samen / datse sic altijt
soudē dragen gelijk eerliche Ridderen toestaet / God Almachtich
aenroepende tot eenen wreker / indien sy eenen valschen eedt doen.

Maer burgers eñ soldaten / mannen eñ vrouwen / jonc eñ oudt / eñ al
watter in stadt was / borsten t'er poorten wt / eñ liepen elck om s'eerst
na t'leger vandē vyant / doorsnuffeldē al watter was / sagē met groote
v̄wonderinge aē de grootte van t'begrijp des legers / en al t'werc datter
gemaect was / ende maecten ooc elck zijnē buyt. Want in beyde de
Legers / hadde de vyant gelatē menichte van schoppen / spaen /

houweelen karrē / tonnen / musquetten / roers / spijsen / harnassen / stormhoeyen / en van alderhande wapenen / ende gereetschap.

De soldaten ende arme burgers / vonden daer brants genoeg voor den geheelen winter. Want de stylen / balcken / ende spannie / daer mede sy haer hutten (daer van seer vele passelich groot waren) ghemaect hadden / waren maer ghebleystert / en van buytē wat gebrant. Want so het stroo ende riet verbrant was / hielt de vlamme stracx op.

Over de gheheele stadt was wtermaten seer groote blyschap / om dit haestich ende onverwacht vertreck vanden vyant. Ende want het den Christenen betaemt / de eere aller weldaden toe te schrijven / den ghenen / van wien sy ontfanghen zijn / heeft men den sestienden Novembris God Almachtich opentlich gedanckt / van wegghen de groote verlossinghe. Ende den volcke is vanden Predicstoel / voor de Bedienaers des Goddelichen Woorts / voorgehouden: Dat God alleene te dancken was / die de stadt hadde bewaert voor alle ghewelt / ende listige aenslagghen des vyants. Daer is mede gebeden voor den welstant der kercken ende der stadt / ende voor alle de gene / onder welcker macht God ons ghestelt heeft.

Is daer na by der Overheyt goet ghevonden / ende vander Puyen afgelesen / datmen eenen jaerlicschen Vyer-dagh houden soude op de derthienden Novembris / op welcken daggh den vyant verrocken was.

Des avonts gijnck het op een vyeren. Men conde noch hooren / noch sien / van al het schieten / beyde vande groote stucken ende van het hantgeschut / van het blasen der trompetten / slaen der trommelen / luyden van alle de klokken groot en kleen / van't beyardē / van't juychen en roepen. Op alle hoecken / beyde binnē de stadt en op de vesten / stonden menichte van pecktonnen en brandē / nergens en

wasmen vry van alle de vyerpijlen die inde locht geworpen waren ende weder neer-vielen.

De stadt hielt een groote maeltijt / daer te gaste waren den Heere Baroen Willugby / de Gouverneur Morgan , de Ritmeesters / de Hopmanne / oude Wethouders / eñ alle de treffelicste vander stadt. Cortelic daer en is niet onderlaten van t'gene mē gewoone is te doë in publicke triumphē eñ vyeringē.

Naderhant heeft de stadt wtghedeelt onder de Ritmeesters ende Hopmannen / groote viercante gouden penninge / met stadtswapen / ende den naem van diese gheschōncken waren / mitsgaders de oorsake waerom.

Maer om dz de vyant nz en soude schijnē / niet met allen wtgericht te hebben / gaet hy Roosendael en Calmthout sterc maken / om ons volc in te houden / dz is om den moor te wasschen / ghelijckmen ghemeenelick seght ⁹).

Dit is nu / mijn Heeren de geschiedenis vā onse belegeringe en ontlegeringe. Het is onser aller amt eñ schuldige plicht / nz alleen dese over groote weldaet Gods Almachtich te bekenē / maer ooc sonder ophoudē rechte danckaerhz met eē recht geloove in God, eñ beteringe onses levens dadelic te betoogen. T'welcke / op dat het geschiede mochte / en sal nz nalatē dē eeuwigen Vader onses Heeren en Salichmakers Jesu Christi geduyrichlick van herten te bidden.

⁹ De Moriaen wasschen: vergeefs werk te doen (Carolus Tuinman 1726 ; [FA Stoett 1923](#))